

מרכז בהין-סאדאת
למחקרים אסטרטגיים

סוריה - לאן?

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים נוסד על ידי תומס הכט, ממנהיגי יהדות קנדה. המרכז מוקדש לזכרם של מנחם בגין ואנואר סאדאת, אשר בחזונם ובמעשיהם הביאו לחוזה שלום ראשון בין ישראל לבין מדינה ערבית. המרכז הוא גוף אקדמי עצמאי השואף לתרום לקידום הביטחון והשלום במזרח התיכון באמצעות מחקרים מכווני מדיניות בנושאי ביטחון לאומי במזרח התיכון. המרכז פועל ליד החוג למדעי המדינה שבאוניברסיטת בר-אילן.

סדרת הפרסומים "עיונים בביטחון המזה"ת" מהווה במה לעבודות אקדמיות הראויות לתשומת לב הציבור החושב. סדרת הפרסומים "דיונים בביטחון לאומי" מביאה לציבור את תוכן ההרצאות שהושמעו בכנסים שהמרכז מארגן. תוכן החוברות משקף כמובן את דעת המחברים בלבד. באמצעות הפרסומים, הכנסים, ימי העיון והסמינרים מתכוון המרכז לעורר דיון ציבורי וחשיבה מסודרת בנושאי שלום וביטחון במזרח התיכון.

ועדה מייעצת בין-לאומית

מייסד המרכז ויושב ראש הוועדה המייעצת: תומס א' הכט
חברים: אלוף (מיל') אורי אור, פרופ' משה ארנס, גבי נרי בלומפילד, סר רוברט רודס גיימס, גנרל אלכסנדר מ' הייג, מר רוברט הכט, גבי מריון הכט, מר שלמה הלל, סנטור יוסף א' ליברמן, מר רוברט ק' ליפטון, אלוף (מיל') דניאל מט, מר בריאן מולרוני, פרופ' יובל נאמן, השגריר נורמן ספקטור, גבי מדליין פהר, מר סימור ד' רינד, השגריר מאיר רוזן, השגריר זלמן שובל, רב-אלוף (מיל') דן שומרון, מר יצחק שמיר, מר מוזי וורטהיים

ועדה אקדמית מייעצת בין-לאומית

פרופ' דזמונד בול האוניברסיטה האוסטרלית הלאומית, פרופ' אליוט א' כהן אוניברסיטת גיונס הופקינס, פרופ' סטיבן ר' דויד אוניברסיטת גיונס הופקינס, פרופ' יחזקאל דרור האוניברסיטה העברית, פרופ' לורנס פרידמן קינגס קולג', פרופ' רוברט ג' ליבר אוניברסיטת ג'ורג'טאון, פרופ' ג'ון ג' מרשהיימר אוניברסיטת שיקגו, פרופ' אפרים קארש קינגס קולג', פרופ' ברוס מ' רוסט אוניברסיטת ייל

צוות המרכז

מנהל המרכז: פרופ' אפרים ענבר
חוקרים בכירים: ד"ר זאב בונן, ד"ר רמי גינת, פרופ' איתן גלבע, מר אבי הר-אבן, פרופ' סטיוארט א' כהן, פרופ' עמיקם נחמני, ד"ר מקס סינגר, פרופ' שמואל סנדלר, ד"ר יונתן פאקס, ד"ר גיל פיילר, ד"ר הלל פריש, ד"ר אבי קובר, אלוף (מיל') אברהם רותם, ד"ר דני שוהם, פרופ' ג'רלד שטיינברג, ד"ר שלמה שפירא
חוקרים: ד"ר צילה הרשקו, ד"ר זאב מגן, ד"ר מרדכי קידר, ד"ר יונתן ריינהולד, ד"ר רון שליפפר

מתאם קשרי חוץ: דוד מ' וינברג
מרכזת: חוה וקסמן-כהן
עריכת לשון: אלונה ברינר רוזנמן

אחת המטרות שהציב לעצמו מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים הנה העמקת הדיון הציבורי בנושאי חוץ וביטחון. במסגרת זו נערכים ימי עיון הפתוחים לקהל הרחב.

לאחרונה חלו שינויים במעמדה של סוריה וראינו לנכון לכנס מספר חוקרים ולדון בתמורות שעוברות על השכנה מצפון. יום העיון ציין גם את הופעת ספריהם החדשים בנושא סוריה של שני חוקרינו ד"ר רמי גינת וד"ר מרדכי קידר. חוברת זו היא קובץ של ההרצאות שנישאו ביום העיון בי"ד בסיון תשס"ה (21 ביוני 2005) בנושא "סוריה – לאן?" בתקופה שבה מדינת ישראל ניצבת בפני אתגרים רבים ובעיות מורכבות בנושאי ביטחון, יום עיון זה היווה ניסיון למקד את המבט על סוריה ולבדוק לאן מועדות פניה של דמשק.

פרופ' אפרים ענבר
מנהל המרכז

תוכן

-
	1. סוריה של בשאר אסאד
עמוד 1	אייל זיסר
	2. סוריה בעולם של הגמוניה אמריקנית
עמוד 7	רמי גינת
	3. סוריה במערכת הבין-ערבית
עמוד 15	אלי פודה
	4. תנועות מחאה בסוריה
עמוד 23	מרדכי קידר
	5. כלכלת סוריה
עמוד 29	גיל פיילר
	6. יחסי ישראל-סוריה
עמוד 33	אפרים ענבר

סוריה של בשאר אל אסד

אייל זיסר

בימים אלה מציין בשאר אל אסד חמש שנים לשלטונו. עם כל ההסתייגות מהנטייה להעניק ציונים לשליט צעיר בראשית דרכו, ובמיוחד בזכרנו את הטעויות שלנו ושל מורינו בניסיונם לנתח מנהיגים ערביים בתחילת דרכם (המקרה של סאדאת הוא כמובן דוגמה להתייחסות מזלזלת למדוי), נדמה לי שאחרי חמש שנים אפשר בכל זאת למסור איזה שהוא דו"ח ביניים לגבי מצב האומה הסורית תחת שלטונו של בשאר.

בשנת אלפיים, כאשר עלה בשאר אל אסד לשלטון, השאלה שהעסיקה רבים וטובים הייתה עד כמה מהר הוא יחולל את הרפורמות שעליהן הוא דיבר גבוהה גבוהה, ואיזו סוריה תקום אחרי השינויים הדרמטיים שהוא התכוון לחולל בה. ההנחה הייתה ששינויים אכן עתידים להתרחש בסוריה. הנחה זו התבססה קודם כל על ההתרשמות מהאיש ומהרקע שלו. בשאר, בניגוד לאביו, הכיר את המערב, שהה בלונדון, ואף גלש באינטרנט. בשאר גם אמר לא פעם דברים נחרצים מאוד לגבי הצורך בשינוי, כולל המשפט בדבר השאיפה שלו, שגם בסוריה יהיה ביל גייטס. הוא הוסיף כי כדי שיהיה ביל גייטס סורי צריך ליצור אווירה חברתית מתאימה, חברה חופשית שבה ביל גייטס יכול להופיע ולפרוח. ובאמת, כל מי שבחן את בשאר בשלב של טרם עלייתו לשלטון לא יכול היה שלא להתרשם שיש הבדל מהותי בינו לבין אביו.

אביו, חאפז אל אסד, חשב שהזמן משחק לטובתה של סוריה ושמצבה של סוריה מעולם לא היה טוב יותר. ביטוי מובהק לעמדה זאת אפשר לראות בדבריו של שר החוץ האמריקני, וורן כריסטופר, שאחרי 17 מסעות דילוגים עקרים לדמשק, התלונן שזה בלתי אפשרי להגיע עם אסד לעסקה או הבנה ולקדם אותו לכיוון השלום. זאת מפני שאי אפשר לנהל דו-שיח עם אדם שמשוכנע שמצבו מצוין וכל מה שהוא צריך לעשות זה להישאר נטוע חזק בעמדותיו. בשאר, בניגוד לאביו, הצטייר כמי שמבין שסוריה ניצבת בפני מצוקה ובעיות. בתחום הכלכלי סוריה הייתה מצויה על פי תהום עם נתונים כלכליים מדאיגים וסכנה להתמוטטות כלכלית. לכן, השאלה הייתה עד כמה מהר יחולל בשאר את הרפורמות הנדרשות.

עברה שנה, עברו שנתיים, וגם חמש שנים ושום רפורמה של ממש לא התחוללה. בשאר אמנם ניסה לחולל שינויים בסוריה אבל התהליך הזה נבלם, בין אם על ידו, ובין אם על ידי שומרי החומות של המשטר הסורי – החבורה הוותיקה שסבבה את אביו, או מוקדי כוח אחרים של המשטר במפלגה, בעדה העלווית ובצבא. למעשה, בתחומים החשובים של רפורמות פוליטיות, מתן יתר חופש ופתיחות, ושינויים כלכליים, לא רק שלא חל שינוי, לא רק שלא התחוללה התקדמות, אלא במידה רבה נסוגה סוריה לאחור. הרבה מהכוונות הטובות של השליט החדש נותרו בגדר הבטחות שלא קוימו.

אני רוצה להעיר בהערת אגב, שבמונחים סוריים אי אפשר להתכחש לעובדה שבכל זאת חלו בסוריה שינויים מסוימים. אפשר למנות תחומים רבים בהם דברים החלו לזוז אחרי 30 שנה של סטגנציה בעת שלטונו של חאפז אל אסד. הבעיה היא כמובן הקצב והמשמעות של השינויים. נוכח הפיגור הנורא של סוריה ונוכח ההאצה שהעולם החופשי נמצא בה, ההתקדמות בסוריה בשנים האחרונות לא נראית דרמטית ומשמעותית אלא זניחה למדי.

ההתקדמות המעטה לא הצטברה לכדי שינוי אמיתי בשיטת הממשל. האופן שסוריה מתנהלת כיום מותיר אותה בשוליים. המציאות הזו של קולות של שינוי ללא שינוי ממשי הביאה רבים לתהות אם באמת בשאר שולט בסוריה. האם הכוח האמיתי בידיו. האם הוא הנשיא שמנהל את המדינה או שמא הגברדיה הוותיקה, המשמר הישן עדיין מחזיק במושכות השלטון. זאת הייתה השאלה שהעסיקה את העוסקים בסוריה וזאת הייתה השאלה המעניינת לגבי סוריה, בשנתיים שלוש לאחר עלייתו של בשאר לשלטון. על רקע זה נשמעו הערכות כי האנשים מתקופת שלטונו של אביו, בכירי הצמרת הסורית מעידן חאפז אל אסד, הם אלה שמנהלים את המדינה למעשה. בשאר הוא בובה בידם או לכל הפחות הם בולמים כל ניסיון שלו להוביל לאיזה שהוא שינוי משמעותי.

היום כבר נשאלות שאלות אחרות. ההידינות האקדמית והעיתונאית היא האם ישרוד בשאר בשלטון, או עוד כמה שנים ישרוד בשאר בשלטון. השאלות הללו מבטאות את התחושה, סוריה תחת בשאר אל אסד הגיעה למבוי סתום. למרות הקשיים, הבעיות והמצוקות מבית לא חל שום שינוי. והדבר החשוב, סוריה לא השכילה לתת מענה לאתגרים מחוץ, בין אם מדובר באינתיפאדה, בסוגיית המלחמה בטרור, או במלחמה בעיראק ובהפיכתה של ארה"ב למנהלת או לגנת של האזור.

כשאנחנו מסתכלים על מצבה של סוריה תחת בשאר אל אסד אי אפשר להתעלם מן העובדה, שבחמש שנות שלטונו מוטט בשאר ומחק את כל הישגיו של אביו, לכל הפחות בתחום מדיניות החוץ, שלא לדבר על תחושת היציבות מבית שהייתה אחד הנכסים החשובים של המשטר.

בשאר חיסל את מערכת היחסים האינטימית והמאוד מיוחדת שכונן חאפז אל אסד עם אירופה, ובראש ובראשונה עם צרפת, שראתה את עצמה כידידה, פטרונית ובעלת ברית של סוריה. בשאר גם הרס את מערכות היחסים החשובות שקיימה סוריה עם מצרים ועם ערב הסעודית, מדינות בעלות משמעות באזור. לאחרונה הפסיד בשאר את לבנון, אולי הנכס החשוב ביותר שחאפז אל אסד זכה בו במהלך כהונתו.

בשאר קלקל עד לבלי הכר את מערכת היחסים של סוריה עם ארה"ב. בראשית שנות ה-90 תחת הנהגתו של ג'ורג' בוש האב, נתפסה סוריה כבעלת ברית. אמנם מדינה בעייתית, אבל מדינה שיש לטפח קשרים עמה. התחושה בושינגטון הייתה שיש עוד הרבה עבודה אבל סוריה "בצד שלנו". כשג'ורג' בוש האב בא לבקר אצל ידידיו במזרח התיכון לאחר תבוסתו בבחירות בארה"ב, הוא ביקר בכווית, הוא ביקר בירדן, הוא ביקר במצרים. הוא לא ביקר בישראל, אבל הוא ביקר אצל חאפז אל אסד בדמשק.

בימים אלו, מצוטט הנשיא ג'ורג' בוש כאומר "בשאר אל אסד איננו שווה את ההתייחסות שלי". מבחינת הממשל הרפובליקני בושינגטון נשיא סוריה איננו שונה מערפאת. כשאנחנו בוחנים ומקשיבים היטב לרטוריקה האמריקאית, המסר של המשטר האמריקאי הוא שהמשטר הסורי צריך ללכת. השאלה שהאמריקאים שואלים את עצמם היא האם הם צריכים להיות אלה שיובילו את המהלך הזה או שהם צריכים להמתין ולחכות שהדבר יקרה מעצמו.

הרס היחסים עם ארה"ב הוא באופן כמעט מוחלט פרי מעשיו או אי מעשיו של בשאר אל אסד. זוהי תוצאה של קריאה לא נכונה של התמונה הפוליטית, פרי חוסר הבנה של מה שקורה בארה"ב בעידן בוש. במידה רבה התערערות היחסים עם ארה"ב היא גם פרי חוסר יכולת להשתנות. הרס היחסים עם ארה"ב היא אולי ההתפתחות הדרמטית ביותר מאז עלה בשאר לשלטון, והסורים שילמו עליה בסנקציות אמריקאיות, במיוחד בהקשר הלבנוני. השאלה המעניינת היא האם הם ישלמו עליה גם בהמשך, במהלך אמריקאי כנגד סוריה.

לכל אחד מאיתנו יש את האמריקאי שלו. אמריקאי אחד יסביר, שלא יעלה על הדעת, שארה"ב ששקועה כה עמוק בבוץ בעיראק תפעל היום נגד סוריה. אמריקאי שני יאמר, שאין דעת קהל בארה"ב שתאפשר את המהלך, ושלישי יאמר שבפנטגון כבר מכינים את התכניות. אני חושב, שעצם העובדה שיש אווירה ושיח בעיתונות האמריקאית בנושא עתיד המשטר הסורי מוכיח שהנושא נמצא גם על שולחן הדיונים של מקבלי ההחלטות האמריקאים.

האיום שהמשטר הסורי ניצב בפניו הוא קודם כל איום חיצוני. הבעיה המיידית שסוריה ניצבת בפניה היא ללא ספק כיצד להתמודד עם המציאות האזורית והבין-לאומית, ובמיוחד כיצד להתמודד עם ארה"ב, כיצד לשכך את הכעס האמריקאי ולא לחזור על השגיאות שנעשו בהקשר העיראקי והלבנוני, שגיאות שהביאו את סוריה אל שוקת שבורה ביחסיה עם ארה"ב. בשאר לא נתן מענה לכך עד היום. הוא המשיך לשגות באופן שיטתי גם כשהכתובת הייתה על הקיר. על רקע זה הייתי מסמן כסוגיה ראשונה שצריך להמשיך ולעקוב אחריה, את סוגיית מערכת היחסים האמריקאית-סורית. עד לאן היא יכולה להמשיך להדרדר.

מבית אני סבור, שמצבו של המשטר טוב בהרבה. היציבות כבר איננה קיימת, זה ברור. מי שעוקב אחרי האירועים הפנימיים בסוריה – מהומות הכורדים, פיגועים של חוגים של אסלאמיסטים – מבין שסוריה כבר איננה אותה מדינה יציבה כבעבר. ניכרת התגברות המחאה של האופוזיציה וגם ההעזה כנגד המשטר. ראוי לציין שלעת עתה אין כוחות אופוזיציה מאורגנים בסוריה וגם לא מנהיגות מוכרת וכריזמתית שיכולה להוביל מהלך של שינוי פנימי.

בסיסי הכוח של המשטר – הצבא, בני העדה העלווית, הבריוקרטיה המפלגתית והמדינתית – עדיין תומכים בבשאר, בהעדר אלטרנטיבה ראויה ומפחד לפריבילגיות ולמעמדם. קיימת כלפיו תמיכה גם באליטה הכלכלית הסונית, מעמדות הביניים, שעבורם המשטר הזה הוא הפחות גרוע, עם כל חוסר ההתלהבות שלהם ממנו. להרבה יסודות בחברה המשטר הזה הוא הפחות גרוע ביחס לאלטרנטיבות. הם חוששים מניצחון של אסלאמיסטים במקרה שהמשטר הסורי יקרוס או שייתקומו בסוריה בחירות דמוקרטיות. הסורים, כך נראה, גם אינם רוצים להיות משוחררים כמו אחיהם בעיראק על ידי ארה"ב, במיוחד נוכח גל הטרור הפוקד את עיראק המשוחררת.

איש העסקים הסורי הממוצע שמתעב את המשטר מעדיף לצאת מהבית, להיכנס למכונית, לקלל את המשטר, להתניע, להגיע לעבודה, לקלל את המשטר ולחזור הביתה. ולא כמו עמיתו בעיראק – לצאת מהבית, לברך את בוש על ששחרר אותו מעולו של סאדאם חוסיין, להתניע את המכונית ולהתפוצץ. ואם לא להתפוצץ ליד הבית אז להתפוצץ ליד מקום העבודה. בכל מה שקשור לתנאי המחיה היום-יומיים ולתחושת הביטחון האישי, סוריה של בשאר היא ללא ספק מקום טוב יותר לחיות בו לעומת אי הוודאות בעיראק.

מתוך הדיווחים והמידע שבידינו אני לא מבחין בהיווצרות מסה קריטית של אופוזיציה או של מחאה והסתייגות ממוסדת כלפי המשטר שיכולה לעורר תופעות כמו שראינו במקומות אחרים. התשובה שסורי ממוצע ייתן לשאלה על המשטר, הוא "חאלאס ראזו", הגז נגמר. כלומר ברור שזה בניוטרל, ברור

שהמשטר הזה איבד את סיבת הקיום שלו. אבל מכאן ועד למהלך הפלת המשטר, המרחק רב. ייתכן שנראה טרור אסלאמי שיעיב על היציבות הפנימית, אבל לא כזה שיהווה סכנה לקיומו של המשטר.

אפשר לצפות בסרט "הסנדק" כדי להבין את המשטר הסורי ואת האופן שהוא מנוהל, כיצד המשפחה מנהלת את העסק. המאפיה היא מוסד חברתי שצמח באגן היס התיכון, והיא המפתח להבין לא רק את סיציליה, אלא גם את המדינה הסורית: הדון הזקן הלך לעולמו והדון הצעיר עלה. כל אנשי האגרוף של המשפחה מסתכלים עליו, מנשקים את ידו, אבל שואלים את עצמם – האם הוא ישמור על האינטרסים המשפחתיים? האם הוא יקדם אותנו או שמא התנהלותו תביא עלינו אסון? הם גם שואלים את עצמם – האם הוא חזק? האם ראוי לירא, לכבד ולהעריך אותו, כמו שיראנו, כיבדנו, והערכנו את אביו? בשאר יכול להתלונן על כך שהאמריקאים קוראים לו דיקטטור ולטעון שנבחר בהליך דמוקרטי, בסופו של דבר סוריה היא מערכת כוחנית, כשיש ואקום, כשמישהו מקרין חולשה, מתבקש שמישהו אחר ינסה למלא את הוואקום הזה.

זה הרקע לכל התיאוריות והספקולציות כולל הספקולציה שלי, שאם יקרה משהו, יקרה שינוי מתוך המשטר. מישהו שיחוש שבשאר מסכן את הכוחות השולטים, את המשטר, מישהו שיחוש שבשאר חלש דיו, יקום ויעשה מעשה. אבל פרט להערכות מלומדות, שמבוססות על ניתוחים תיאורטיים שמתורגמים מיד לדיווחי עיתונות, אני עוד לא רואה בסיס לכך.

בשורה התחתונה, מצבה של סוריה תחת בשאר אל אסד רע מתמיד. בשאר מוטט את כל מה שהצליח אביו לבנות ולהשיג. ההתנהלות שלו בחמש השנים האחרונות לא נותנת תקווה לשינוי או למפנה דרך. ייתכן שהוא איננו מסוגל להוביל את המהלך, שהדבר גדול עליו, מעל כוחו. יחד עם זאת, למרות המצב הבעייתי הזה, לא נראה שצפוי בסוריה שינוי דרמטי בשנים הקרובות.

סוריה במערכת הבין-לאומית

רמי גינת

את ההרצאה שלי אחלק לשתי תקופות: התקופה הראשונה מ-1944 מועד כינונם של יחסים דיפלומטיים בין סוריה לבין בריה"מ וראשית המלחמה הקרה באזור, ועד שלהי 1991 מועד סיומה של המלחמה הקרה והתפרקותה של בריה"מ. התקופה השנייה מתחילה בנקודת המעבר לעולם חד-קוטבי תחת הגמוניה אמריקאית ומסתיימת בסמוך לימינו אלה.

כל אחת משתי תקופות אלו נחלקת לתקופות משנה. תקופת המשנה הראשונה מתחילה ב-1944 ומסתיימת ב-1961; זהו שלב עליית הנייטרליזם בעולם הערבי, שלב שאופיין על ידי זרמים שונים שהמכנה המשותף לכולם היה האלמנט האנטי-מערבי. בשנים אלה מדיניותה הבין-גושית של סוריה הייתה בבואה של מדיניותה הבין-ערבית וזו הושפעה במידה רבה ממצרים. תקופת המשנה הבאה החלה ב-1963 עם הפיכת הבעת' שהביאה עמה תהליך התקרבות לבריה"מ, תהליך שהגיע לשיאו לאחר התבוסה במלחמת ששת הימים. אז גברה התלות בבריה"מ והעמידה את סוריה במעמד של גרורה סובייטית, למרות העדר ברית פורמלית עם הגוש המזרחי. מציאות זו נמשכה עד להתפרקותה של בריה"מ ב-1991.

התקופה השנייה נחלקת לשתי תקופות משנה עיקריות. הראשונה ממועד סיומה של המלחמה הקרה ועד לאירועי הטרור של ה-11 בספטמבר 2001. בתקופה זו, העשור הראשון לקיומו של עולם חד-קוטבי, הפכה ארה"ב למעצמת העל היחידה, ומדיניותה כלפי סוריה הייתה יציבה. בסוריה שלט חאפז אל אסד תוך שהוא מפגין את יכולת התמרון הגבוהה שלו בזירה הבין-לאומית. לאורך מרבית תקופה זו כיהן קלינטון כנשיאה של ארה"ב ואפשר לסטטוס קוו המזרח-תיכוני להתקיים כל עוד לא סיכן את האינטרסים האמריקאים באזור. מגמה זו נמשכה גם בחודשי שלטונו הראשונים של ג'ורג' ווי בוש. ואולם, אירועי ספטמבר 2001 שינו את התמונה לחלוטין. הכרזת המלחמה של בוש על הטרור האסלאמי הגלובלי ועל המדינות והגורמים הבין-לאומיים המסייעים לו, העמידה את סוריה בפני מציאות חדשה, שנה לאחר שסוריה עברה חילופי שלטון בעקבות מותו של חאפז אל אסד ועליית בנו בשאר. בשונה מאביו, אמן התמרונים וטקטיקות ההשהיה שידע לשרוד מציאויות משתנות, הוביל בשאר

רמי גינת הוא מרצה בכיר בחוג למדעי המדינה באוניברסיטת בר-אילן וחוקר בכיר במרכז בס"א.

בחוסר ניסיונו ובתמימותו הפוליטית את סוריה לעימות עם ארה"ב. בכך הביא את יחסי שתי המדינות לשפל תוך שהוא מציב סימני שאלה גדולים באשר להמשך שלטונו ובאשר לבכורה העלווית.

טענתי היא שכאשר סוריה חשה באיום חיצוני היא תמיד מחפשת עוגני הצלה בדמותם של כוחות חיצוניים חזקים ומוכנה לבוא איתם בברית – גם אם זו פוגעת במידה מסוימת בריבונותה או מצמצמת במידה ניכרת את כושר התמרון שלה. התנהגות פוליטית זו הייתה רלוונטית לעידן המלחמה הקרה כאשר התקיימה דו-קוטביות הן בזירה הבין-גושית – מזרח מול מערב, והן בזירה הבין-ערבית – מחנה שמרני מול מחנה מהפכני הנאבקים על ההגמוניה בעולם הערבי.

אציג כעת שתי דוגמאות לחיזוק טענה זו. הראשונה נוגעת לאמצע שנות ה-50 כאשר סוריה מצאה עצמה לפותה בצבת שכנותיה החברות בברית בגדאד. עיראק ותורכיה הפעילו כלפיה מסע לחצים שכלל איומי מלחמה המלווים בריכוז כוחות צבא לאורך גבולן עמה. לאיומים אלה נלוו פעולות חתרנות פנימית של גורמי ביון אמריקאים שניסו להביא לנפילת המשטר שנתפס בעיניהם כבעל אוריינטציה בין-ערבית פרו-מצרית ובעל אוריינטציה בין-גושית פרו-סובייטית.

סוריה הגיבה ללחצים אלה בחיפוש אחר עוגני הצלה חיצוניים. האליטה השלטת הייתה חצויה בין שתי מגמות ניטרליסטיות שונות – הזרם "הניטרליסטי החיובי" שהובילה הבעת' ואשר דגל בהידוק הברית עם מצרים של נאצר עד כדי איחוד מדיני מלא בין שתי המדינות, והזרם הניטרליסטי האחר שכלל את הקבוצה הפרו-סובייטית שבראשה עמד ח'אלד אל עטיס, מי שכונה "המיליונר האדום". הזרם הזה לא היה מוכן להקריב את סוריה על מזבח האיחוד המדיני המלא עם מצרים והעדיף את העמקת התלות וקבלת החסות הסובייטית. קרב זה הוכרע לטובת הבעת' כאשר בפברואר 1958 הושג איחוד מדיני מלא בין מצרים לבין סוריה והוקמה הקהילה הערבית המאוחדת (קע"מ).

סיטואציה משברית אחרת התרחשה בשנים 1966-1967 כאשר בעקבות הפיכת הבעת' השנייה ועליית המיעוט העלווי לשלטון, התחוללה רעידת אדמה פוליטית בסוריה – לראשונה לא שלט הרוב הסוני במדינה. המשטר החדש שנתמך בעיקר על ידי הקצונה העלווית היה זקוק להרחבת בסיס הלגיטימציה שלו מבית ומחוץ. מצרים של נאצר לא סלחה לבעת' על פירוק הקע"מ ונמנעה ממתן הכרה למשטר החדש. מדיניותו החברתית הכלכלית הרדיקלית של משטר זה והעמקת המהפכה הסוציאליסטית תוך שימוש בססמאות מרכסיסטיות תרמה להאצת תהליך ההתקרבות לבריה"מ. בריה"מ הבינה שתמיכתה ומחויבותה להגנה על

קיומו של המשטר האנטי-מערבי החדש יחזקו את האינטרסים שלה באזור ויבססו את ההגמוניה שלה במדינה, ולכן פעלה ללא לאות אצל נאצר, שכבר אז הייתה תלותו בה חזקה, להכיר במשטר המיעוט העלווי. הלחצים הסובייטיים והסורים הניבו פרי ובנובמבר 1966 נחתם הסכם ההגנה בין מצרים לבין סוריה. ההסכם העניק למשטר הבעתי, שחפץ להרחיב את מעגלי התמיכה הערביים בו, ביטחון תוך נטילת פטרונות על הסוגיה הפלסטינית שבאה לידי ביטוי בפתירת קו הגבול הסורי עם ישראל לפעולות טרור של הפת"ח כנגד מטרות ישראליות. תגובות הנגד הקשות של ישראל שהלכו והחריפו, והתסיסה מבית כנגד משטר המיעוט, העמידו את המשך קיומו של משטר הבעתי בסימן שאלה. הפעם, הטילה סוריה את כל יתרה על בריה"מ שתחלץ אותה מהאיום הקיומי הכפול – הפנימי והחיצוני. התוצאה הייתה הפצת הידיעות הכוזבות על ריכוזי כוחות ישראלים לאורך הגבול עם סוריה וגרירתה של מצרים למשבר יוני 1967 שבסיומו, בעקבות המפלה הקשה, מצאו מצרים וסוריה את עצמן שקועות עמוק בתוך הביצה הסובייטית. בניגוד למצרים, ששינתה את האוריינטציה הבין-גושית שלה לכיוון המערב בתקופת סאדאת, נותרה סוריה גרורה סובייטית עד להתפרקותה של בריה"מ וסיומה של המלחמה הקרה.

בעידן של הגמוניה אמריקאית בלעדית התנהגות סורית זו של חיפוש עוגני הצלה חיצוניים היא בלתי אפשרית, אין עוגני הצלה שניתן להיאחז בהם, בעיקר לנוכח העובדה שהחל מתחילת המאה ה-21 מצאה עצמה סוריה בעימות מול ארה"ב שנטרלה ובודדה אותה הן במרחב הבין-לאומי והן בזירה האזורית.

אם ב-1941-1961 הושפעה מדיניותה הבין-גושית של סוריה במידה רבה ממדיניותה הבין-ערבית, הרי שהדברים התפתחו בכיוון הפוך ב-1970-1991. יחסי סוריה-בריה"מ, בעיקר מאז ירידת ההשפעה הסובייטית במצרים במחצית השנייה של שנות השבעים, השפיעו במידה רבה על עיצובה של מדיניותה הבין-ערבית של סוריה. סוריה הפכה לבת-בריתה העיקרית של בריה"מ במזרח התיכון, ובשל תלותה הגוברת בסובייטים היא ישרה קו עם המדיניות ממוסקבה.

אסד מצדו הפעיל לחץ על בני בריתו הסובייטים לספק לו נשק וטכנולוגיה מתקדמים על מנת להשיג איזון אסטרטגי מול ישראל. יחסי שתי המדינות התקררו מעט בעקבות עלייתו של גורבצ'וב לשלטון ב-1985. מדיניות הגלאסנוסט והפרסטרואיקה של גורבצ'וב סימלו את סוף המלחמה הקרה ולא עלו בקנה אחד עם העדפותיה של סוריה. החלטתו לשפר יחסים עם ישראל ולחזור לפתרון הסכסוך הישראלי-ערבי בדרכי שלום התקבלו בקרירות בדמשק. כאשר פרצה מלחמת המפרץ הראשונה בינואר 1991, הצטרפה סוריה לקואליציה האנטי-עיראקית שכוננה ארה"ב. סוריה עשתה זאת על מנת להגן על האינטרסים שלה בלבנון ועל מנת לזכות בסיוע כלכלי אמריקאי. כמו כן,

המלחמה הייתה נגד סאדאם חוסיין – יריב ותיק של אסד. שני משטרי הבעת', הסורי והעיראקי, היו שקועים במאבק אידיאולוגי מאז סוף שנות ה-60 וסוריה גם סייעה לאיראן במלחמתה נגד עיראק בשנות ה-80.

מלחמת המפרץ הראשונה הסתיימה בניצחון הקואליציה שהנהיגה ארה"ב, ובשלהי 1991 מצאה עצמה סוריה שותפה לוועידת השלום במדריד – ועידה שיזמה ארה"ב ואשר שמה לה למטרה להשיג פתרון לסכסוך הישראלי-ערבי. סוריה ובריה"מ שנטלו חלק בוועידה, הכירו למעשה בהגמוניה האמריקאית. שבועות מעטים לאחר הוועידה התפרקה בריה"מ והמלחמה הקרה הסתיימה באופן רשמי.

התפתחויות אלו העמידו את אסד בפני דילמה קשה. רוסיה בהנהגת בוריס ילצין נקטה בשנותיה הראשונות בקו פרו-מערבי, התפתחות שבאה לידי ביטוי במזרח התיכון. רוסיה ראתה את בנות בריתה הוותיקות, סוריה ועיראק, יותר כנטל כלכלי מאשר כנכס אסטרטגי. יחסו של ילצין לסוריה היה חשדני וקריר. מוסקבה טיפחה קשרים עם שכנותיה של סוריה: ישראל, לבנון, ירדן ותורכיה, וקריאתה של רוסיה לפינוי כל הכוחות הזרים מלבנון גרמה למורת רוח בסוריה.

אך מדיניותה הפרו-מערבית של רוסיה לא האריכה ימים. הרפורמות הכלכליות לא נשאו תוצאות חיוביות בטווח המידי והמערב לא סיפק את הסיוע הפיננסי החיוני להשלמת המהפכה הכלכלית ברוסיה. כמו כן, תכניתה של ארה"ב להרחיב את נאט"ו על ידי צירופן של מדינות הגוש המזרחי לשעבר התקבלה בשלילה על ידי רוסיה. כתוצאה מכך, התחולל שינוי במדיניות החוץ הרוסית ובין היתר התחממו היחסים עם סוריה באמצע שנות ה-90. קשרי שתי המדינות הוסיפו להשתפר בעקבות מינויו של יבגני פרימקוב לשר החוץ ב-1996. פרימקוב רצה שרוסיה תמלא תפקיד מרכזי יותר בתהליך השלום במזרח התיכון. על מנת שלא לחזור על משגי העבר מהעידן הסובייטי שיצרו הבחנה בין "אויבים" ל"ידידים", נקט פרימקוב בקו פרגמטי יותר כלפי ישראל ושכנותיה.

סוריה הייתה מרוצה מהשינוי במדיניותה המזרח-תיכונית של רוסיה אך הבינה כי המפתח לפתרון הבעיות במזרח התיכון נמצא בידיה של ארה"ב. ואכן, לאורך שנות כהונתו כנשיא, פעל קלינטון לקידום הסדר במזרח התיכון. הוא לא הפעיל על סוריה לחץ לנסיגה מלבנון וקיבל כעובדה מוגמרת את השליטה הסורית במדינה. ארה"ב בהנהגתו לא השכילה לנצל את יתרונותיה כמעצמת העל היחידה. כאשר סירבה לכפות על אסד הסדר, על אף העובדה שלאורך שנות ה-90 נותר הנשיא הסורי ללא תמיכה בין-לאומית משמעותית.

תורכיה ידעה לנצל היטב את המציאות הגלובלית החד-קוטבית ולהפיק ממנה את המרב. היא גרמה לסוריה לחוות ב-1998 את משמעות היעדרם של עוגני

תמיכה בין-לאומיים בזמן משבר שאיים להוביל לעימות מזוין בין שתי המדינות. הרקע למשבר בין סוריה לתורכיה היה התמיכה הסורית במחתרת הכורדית ה-PKK. איומי המלחמה התורכים שכללו ריכוז כוחות לאורך הגבול, הביאו את סוריה להתקפלות מוחלטת. בהמשך, כחלק מהמגמה לשפר את הקשרים עם תורכיה, הורידה סוריה פרופיל באשר לתביעותיה הטריטוריליות על חבל אלכסנדרטה – חבל מריבה הנמצא בשליטה תורכית כבר למעלה מ-60 שנה.

בפתח המאה ה-21 התחוללו שינויים מרחיקי לכת הן בזירה האזורית והן בזירה הבין-לאומית. מותו של חאפז אל אסד ביוני 2000 ועליית בנו בשאר, סימלו לכאורה רציפות במדיניות החוץ הסורית. אך יכולות התמרון והנסיבות הגלובליות ששררו בימי האב השתנו באופן משמעותי. בחודשי שלטונו הראשונים של הנשיא ג'ורג' וו' בוש חוו הוא והעולם את מתקפת הטרור האכזרית של ה-11 בספטמבר. כתוצאה של מתקפת טרור זו גיבש ממשל בוש והוציא אל הפועל דוקטרינה התקפית נחושה ובלתי-מתפשרת כנגד הטרור הבין-לאומי – חיסול מנהיגיו, והריסת תשתיותיו. חלקים מיישום דוקטרינה זו היו המלחמה באפגניסטן (2001-2002) והמלחמה בעיראק (2003). בוש גם העניק לממשלת שרון שעלתה לשלטון ב-2001, אור ירוק בניהול המלחמה נגד הטרור הפלסטיני. בשונה מקלינטון, בוש נקט כעת בקו נוקשה כלפי סוריה, אך נראה היה כי בשאר אסד לא הבין את השינוי שהתחולל במדיניות ארה"ב. ממשל בוש ראה זה מכבר בסוריה גורם המאיים על האינטרסים האמריקאים באזור. סוריה הוכנסה לרשימת הארצות התומכות בטרור שהרכיבה מחלקת המדינה, מאחר שהעניקה מקלט לקבוצות כמו החמאס, הג'יהאד האסלאמי וארגון החזבאללה הלבנוני. כמו כן התנגד בשאר אל אסד באופן נחרץ לפעילות המלחמתית של ארה"ב ובנות בריתה בעיראק. המתח ביחסי שתי המדינות גבר כבר בשלביה הראשונים של המלחמה.

לאחר שהחלה המלחמה נגד עיראק אמר דונלד ראמספלד, מזכיר ההגנה האמריקאי, שישנן הוכחות לכך שאחדים מראשי משטר הבעתי העיראקי נמלטו לסוריה וקיבלו בה מקלט. ראמספלד גם אמר כי יש בידיו עדות כי ייתכן וממשלת סוריה מממנת ומסייעת לפעולותיהם של טרוריסטים שמטרתם לפגוע ולהרוג חיילים בריטים ואמריקאים בעיראק. ב-14 באפריל 2003 הזהיר בוש את סוריה שהיא תישא בתוצאות חמורות בשל מתן מחסה לבכירי ההנהגה העיראקית. ב-4 בדצמבר 2003 חזר בוש על דברים דומים וקרא לסוריה להסגיר לידי ארה"ב את אלה שהיא העניקה להם מקלט. ארה"ב ראתה בפעולותיה של סוריה ניסיון לחבל במאמצי לייצובה ושיקומה של עיראק. בהמשך החליטה ארה"ב להטיל סנקציות על סוריה שכללו איסור על ייצוא אמריקאי לסוריה, להוציא מזון ותרופות, והפסקת הטיסות הישירות בקו ארה"ב-סוריה.

ממשלת סוריה דחתה את כל ההאשמות האמריקאיות והבהירה כי היא פועלת למניעת הסתננויות של לוחמים לאורך גבולה עם עיראק, אך הודתה כי לא ניתן להגיע לסגירה הרמטית של הגבול. בפגישה עם עורכי עיתונים אמריקאים שהתקיימה בדמשק ב-13 במאי 2004, טען בשאר אסד כי ארה"ב נכשלה בהמצאת הוכחה חותכת לצידוק האשמותיה. הוא הכחיש כי לסוריה יש נשק להשמדה המונית והבהיר כי אין בכוונתו לציית לדרישות האמריקאיות לגרש מארצו את מי שכינה, "חברי תנועות התנגדות פלסטיניות". בשאר אף הצהיר כי לא ניתן לסגור באופן מוחלט את קו הגבול עם עיראק. גם כיום, הוא הוסיף, מוברח נשק מעיראק לסוריה. אסד ניסה להמעיט בהשפעת הסנקציות על ארצו. הוא לא היסס לבקר בתקיפות רבה את הכיבוש האמריקאי של עיראק והצהיר בלעג. כי בימיו של סדאם הייתה אמנם דיקטטורה אך הייתה גם יציבות פוליטית, ואילו כעת ניסיונותיה של ארה"ב לייצר דמוקרטיה רק מובילים לאנרכיה במדינה, ולמעשה להרעה של ממש במצבה הפוליטי של עיראק. אסד אף התייחס לתמונות שהתפרסמו בעיתונים שבהם נראו חיילים אמריקאים מענים אסירים עיראקיים, והכריז בנימה מתנשאת כי "העינוי וההשפלה של אסירים עיראקיים אינו עולה בקנה אחד עם ניסיונותיה של ארה"ב להציג עצמה כדמוקרטיה".

סוגיה נוספת שהיוותה מקור מתח ביחסי שתי המדינות נגעה לסירובה של סוריה לסגת מלבנון. המתח הגיע לשיאו בפברואר 2005 בעקבות רציחתו של ראש ממשלת לבנון לשעבר, רפיק אל חרירי, שקרא לנסיגה סורית מלבנון. ב-5 במרץ הכריז בוש כי סוריה מהווה מכשול להשגת שלום במזרח התיכון והציב דרישה לנסיגה מיידית וללא תנאי של כוחות סוריה מלבנון. לדברי בוש: "סוריה היא כוח כובש בלבנון כבר למעלה משלושה עשורים ותמיכתה בטרור נותרה מכשול עיקרי בדרך להשגת שלום במזרח התיכון. ההפגנות האנטי-סוריות של אלפי אנשים בלבנון הם אחד מסימני הדמוקרטיה החדשים הראויים לציון השוטפים את האזור...". בוש שיבח את שיתוף הפעולה עם צרפת בהעברת החלטה במועצת הביטחון של האו"ם הקוראת לנסיגת הכוחות הזרים, והצהיר כי "העולם מדבר כעת בקול אחד כדי להבטיח שיינתן סיכוי לדמוקרטיה ולחירות לבלב בלבנון".

מבחינה בין-לאומית מצאה עצמה סוריה, לצד בת בריתה איראן, מבודדת לחלוטין. השתיים הפכו למטרה הן של ארה"ב והן של אירופה. בוש צירף את סוריה למועדון בו היו חברות איראן וצפון קוריאה – מועדון "ציר הרשע". סוריה בהנהגת בשאר אל אסד ניצבה בפני מציאות קשה שלא ידעה כמותה שנים רבות. הלחצים שהופעלו עליה בנושא לבנון היו רב-כיווניים – בזירות הבין-לאומית, הבין-ערבית והפנימית. אסד לא יכול היה למצוא עוגן הצלה להיאחז בו מאחר שהקהילה הבין-לאומית הייתה מאוחדת בעמדתה לראות אותו מחוץ ללבנון. מצרים בהנהגת מובארך, בת ברית אסטרטגית של ארה"ב

באזור, והמדינה הערבית החשובה ביותר, האיצה בו לציית להחלטות מועצת הביטחון ולסגת ללא תנאי מלבנון. גם מדינות ערביות חשובות נוספות כמו סעודיה דגלו בקו דומה. דיווחים מלבנון סיפרו גם על לחץ מבית. כך למשל, דווח על שני גילויי דעת שעליהם חתמו 147 אינטלקטואלים סורים ואשר הופנו לאסד ב-23 וב-24 בפברואר ובהם קריאה לסגת מלבנון. אסד שלא היה שבע רצון בעיקר מעמדת מדינות ערב, ניסה להתחכם ולבצע נסיגה חלקית כשהוא נאחז בהסכם טאאיף מ-1989 המדבר על נסיגה בשלבים. על מנת שיוקרתו מבית לא תיפגע ותערער את יציבות משטרו, ניסה הנשיא הסורי להציג את היציאה מלבנון כנגזרת מתוקף הסכם בין-ערבי שנחתם עוד בימי אביו ולא כתוצאה של כניעה ללחץ אמריקאי.

ללא ספק, רצח רפיק אל חרירי, כאשר האצבע המאשימה הופנתה כלפי סוריה, נתן לבוש שעת כושר יוצאת מן הכלל לסגור חשבון באופן זמני עם משטר אסד. בשונה מהתנהלותו ערב המלחמה בעיראק, הצליח הפעם בוש לגבש קונסנזוס בין-לאומי רחב, ולהשפיל את אסד.

אם העשור הראשון של הגמוניה עולמית אמריקאית עמד בסימן של יחס רך כלפי הטרוריסטים האסלאמיים הגלובליים, ומדיניות רפה כלפי המדינות התומכות בטרור, דוגמת סוריה ואיראן, הרי שהעשור השני להגמוניה אמריקאית, שהחל בפגועי הטרור ב-11 בספטמבר, שינה את התמונה לחלוטין. ארה"ב בהנהגת בוש נחרצת ונחושה במלחמתה למיגור הטרור הגלובלי על שלוחותיו השונות ופועלת במרץ רב להכנעת המשטרים הנותנים לו חסותם. הנסיגה הסורית המוחלטת מלבנון באפריל השנה הייתה שיעור לא קל עבור בשאר אל אסד. גורג'י בוש רק החל את הסיבוב השני שלו בבית הלבן וסוריה בהנהגת אסד סומנה כמטרה.

האם ישכיל אסד לשרוד את השנים הקרובות של גורג'י בוש בבית הלבן? אסד מנסה לגבש ברית אזורית, כך נראה, עם שתיים משכנותיו – תורכיה ואיראן בתקווה שזו תחזק אותו כלפי חוץ. ב-1 במרץ 2005 הכריזו סוריה ואיראן על ברית ביניהן כדי לעמוד בפני מה שכינו "אתגרים" ו"איומים". וכפי שהדברים נראים כרגע, אסד מוכן להסכים לויתורים מפליגים לשכנתו מצפון כדי לחזק את הקשרים עמה. אולם, בכל מה שקשור לממד הבין-לאומי, שבוודאי יהיו לו השלכות על הזירה הסורית הפנימית, האפשרויות מצומצמות מאוד מבחינת בשאר.

סוריה במערכת הבין-ערבית

אלי פודה

התבקשתי לדבר על סוריה והמערכת הבין-ערבית. בעצם נדרשתי להתמודד עם נושא חדש לי – מעמדה ומקומה של סוריה בעולם הערבי לאורך השנים. במהלך הכנת הדברים עלו רעיונות ודילמות שאני רוצה להציג בפניכם.

כל מי שלומד על המזרח התיכון יודע שהזהות הערבית היא מרכיב דומיננטי מאוד במדינה הסורית. סוריה הייתה המדינה היחידה בעולם הערבי שעברה את משבר האיחוד המלא – הקהילה הערבית המאוחדת (קע"ם) 1961-1958. בהרפתקה הזאת המדינה הסורית איבדה את עצמה לדעת, היא בחרה לוותר על זהותה הסורית וליצור זהות חדשה – נקרא לה קע"מית. בסוריה בעלת הזהות הערבית החזקה הזו, שרבים רואים אותה כערש הערביות, קמו האגודות הערביות הראשונות במהלך מלחמת העולם הראשונה, אבל מעולם לא התקיימה בה ועידת פסגה ערבית. כמעט בכל מדינה ערבית הייתה ועידת פסגה ערבית ובחלק מהמדינות יותר מפסגה אחת אבל לא בדמשק בירת הערביות. אם כך, היכן נמצאת סוריה במרקם הבין-ערבי?

דילמה נוספת: מצד אחד סוריה סבלה שנים רבות של בידוד בתוך העולם הערבי, בעיקר בשנות ה-50 וה-60 אך גם בעשור האחרון. מצד שני, היו תקופות שבהן מילאה סוריה תפקיד בכיר בעולם הערבי. איך אנחנו מסבירים את השונות הזאת לאורך השנים?

בספרות המקצועית יש שתי תזות שמתייחסות למעמדה של סוריה. התזה הראשונה היא של חוקר בשם Raymond Hinnebusch. במאמר שכתב לאחרונה על מדיניות החוץ הסורית הוא אומר:

The Syrian State began as a fragile artificial entity, enjoying few power resources. It was both profoundly irredentist and a recurrent victim of stronger neighbors. Within 20 years it was transformed under Hafiz al-Asad, into a regional middle power. No other Arab State has since proved so adapt at exercising power of proportion to

its natural endowments or so resolute in insuring that its interests could not be ignored.¹

במילים אחרות, הינבוש משבח את אסד שלקח מדינה מלאכותית וחלשה והעלה אותה למעמד של מעצמה בינונית מבחינה אזורית. להינבוש יש הערכה רבה להתנהלותו של אסד האב.

התזה השנייה היא של פטריק סיל, עיתונאי ומומחה ידוע בנושא סוריה שכתב ביוגרפיה על אסד, וכותב גם היום מאמרים מעניינים מאוד בעיתונות המערבית והערבית. בספרו על המאבק על סוריה הוא כותב:

Given its geographical position, its pan-Arab credentials, its ideological fertility and the vitality, skills and political passions of its people, Syria could not escape the attentions of others. Each sought to control it or failing that, to deny its control to others on the tacit premise, that to exercise dominant influence over Syria was to hold rival combinations at bay... This is the struggle for Syria.²

סיל אומר שסוריה הייתה מוקד ליריבויות – מוקד שעליו ניסו אחרים להשתלט. רמי גינת הציג זאת בהרצאתו ברמה הבין-לאומית, הבין-גושית, ארה"ב ובריה"מ התחרו ביניהן על בעלי ברית באזור, וסוריה הייתה אחת הזירות המרכזיות. אפשר לומר דבר דומה גם על הזירה הערבית. המועמדים הפוטנציאלים להגמוניה בעולם הערבי היו בדרך כלל מצרים ועיראק, כשסוריה נמצאת בתווך מבחינה אסטרטגית וגאוגרפית. היה מאבק בין מצרים ועיראק על השליטה בסוריה, או על מי תהיה בעלת בריתה. כלומר, סוריה היא גורם שמתחרים עליו. התזה של סיל נכתבה בשנות ה-60, ולדעתי אז הייתה התזה הזאת נכונה במידה רבה.

השאלה שאנחנו צריכים לשאול את עצמנו עתה היא מה מצבה של סוריה היום ובשנים האחרונות. האם מצבה קרוב לתזה של הינבוש, כלומר, סוריה היא מעצמה מסדר גודל בינוני, או שהתזה של סיל מתאימה יותר, וסוריה היא מדינה שמשחקים בה ומנצלים אותה.

¹ "The Foreign Policy of Syria", in Raymond Hinnebusch and Anoushiravan Ehteshami (eds.), *The Foreign Policies of Middle East States* (Boulder: Lynne Rienner, 2002), p. 141.

² Patrick Seale, *The Struggle for Syria* (London: I. B. Tauris, 1986), p. xvi.

הטענה שלי היא שהיום ולמעשה עוד קודם למותו של אסד האב, סוריה ניצבת על פרשת דרכים. מצד אחד היא לא שבה למצב הפסיבי שאפיין אותה לפני 1967 כאשר שימשה זירה למאבקים בין המעצמות ומדינות ערב, מאידך, היא גם אינה קוטב נפרד בעולם הערבי החותר למעמד דומיננטי בלבנט ואולי בעולם הערבי כולו.

סוריה עדיין נהנית מכוח הרס, veto power, בעולם הערבי. אולם נראה שכוח זה הולך ופוחת, וסוריה היום קרובה יותר לתפקיד שמלאה בראשית ימיה מאשר לתפקיד שמלאה בשיא תקופתו של אסד. שמענו בכנס זה שסוריה נסוגה מבחינה פוליטית פנימית וכלכלית, אפשר לומר שסוריה נסוגה גם במערכת הערבית, היום היא קרובה למצב שהייתה בו בעבר הרחוק.

אנסה לתת תמונה לגבי מקומה ותפקידה של סוריה במערכת הבין-ערבית מאז הקמתה של סוריה העצמאית ב-1946. לפני כן, אציין בקצרה מה הם הגורמים העיקריים המשפיעים על מדיניות החוץ הסורית:

הגורם הראשון הוא הנסיבות הפנימיות. הנסיבות הפנימיות חשובות מאוד בעיצוב מדיניות החוץ. נוהגים לצטט את קיסינג'ר, שאמר על מדינת ישראל שאין לה מדיניות חוץ אלא רק מדיניות פנים. במילים אחרות, מדיניות הפנים היא זו שמכתיבה את מדיניות החוץ. זה נכון לגבי מדינות רבות באזור. בסוריה חוסר הלגיטימציה של המשטר הוא משמעותי. המשטר מזהה במידה זו או אחרת עם המיעוט העלווי, ורבים באוכלוסייה, בעיקר הסונים, רואים את השלטון ככזה שאינו מייצג אותם. אסד, ולצורך העניין כל שליט, נדרש למגבלה הזו כאשר הוא מבצע החלטות במדיניות החוץ. לדעתי זה רלבנטי במיוחד בשנים האחרונות, אבל היה נכון תמיד.

גורם נוסף שמשפיע על מדיניות החוץ הסורית הוא חשיבותה ומקומה של האידיאולוגיה הפן-ערבית, או קיומה של כל זיקה על-לאומית אחרת. במילים אחרות, המתח שקיים בין הוויטניה לקאומיה, בין הזיקה הטריטוריאלית-מדינתית לבין הזיקה העל-לאומית, הפן-ערבית. זה מתח שקיים לאורך השנים. בסוריה הפן-ערביות הייתה תמיד חזקה (והזכרנו כבר את סיפור קע'ים). היום הזיקה הזו כבר אינה חזקה כמו בשנות ה-50, אך עדיין קיימת.

גורם נוסף הוא המיקום הגאוגרפי של סוריה. מיקומה מרכזי מאוד, אך חושף אותה למעורבות של מדינות אחרות.

דבר נוסף – סוריה בדומה לירדן וללבנון, היא יצירה מלאכותית. ומכאן הרצון, בעיקר של אסד האב, ליצור יחידה גדולה יותר, היא סוריה הגדולה.

התקופות העיקריות בתולדותיה של סוריה מבחינת המערכת הבין-ערבית: ב-1945 קמה הליגה הערבית. אז החל להתעצב סדר אזורי. סוריה הייתה בעד הקמת הליגה הערבית בגלל הבולטות של הזהות הערבית בסוריה ובגלל שהליגה הערבית הייתה נראית ככלי נוח על מנת להיפטר משרידי ההשפעה הצרפתית. (להזכירכם, הסורים קיבלו עצמאות מלאה רק באפריל 1946).

השנים 1945-1949 היו תקופה לא מוגדרת מבחינת ההתנהגות הסורית בנושא הבין-ערבי. ניתן לזהות את המשקל הרב של הזהות הערבית על מקבלי ההחלטות הסורים, דבר שבא לידי ביטוי בהקמת הליגה הערבית ובמעורבות בשאלת פלסטין. הייתה מחויבות לעניין הערבי שבאה לידי ביטוי במעורבות בשאלת ארץ ישראל ב-1948 ועוד קודם לכן, במעורבות של צבא ההצלה. ההפיכות הצבאיות ב-1949 היו במידה רבה תולדה של המעורבות בארץ ישראל.

התקופה הבאה 1949-1970. תקופה ארוכה יחסית שאפשר לחלק לארבע תקופות משנה. בתקופה זו סוריה חלשה, מפוצלת בין מפלגות ויחידים, קרועה בין תומכי הפן-ערביות מצד אחד ותומכי הסוריות מצד שני, בין תומכי בריה"מ או הנייטרליזם ובין תומכי המערב. בתקופה הזו התזה של סיל באה לידי ביטוי בצורה המלאה ביותר, סוריה היא שדה משחק עבור המעצמות ועבור מדינות ערב. היו הפיכות, הפיכות נגד וניסיונות הדחה. האירועים הללו היו חלק מהגורמים שהובילו לאיחוד עם מצרים ב-1958.

באופן פרדוקסלי דווקא האיחוד עם מצרים חיזק את הזהות הסורית. לאחר האיחוד הבינו הסורים שאיבדו את זהותם הנפרדת, הם גילו פתאום שהם שונים מהמצרים. אמנם הם ערבים ואנחנו ערבים, שנינו מדברים ערבית, אבל הדיאלקט שונה, הלבוש שונה, האוכל שונה, יש מרחק גאוגרפי ויש אינטרסים שונים. חוץ מזה, בראייה הסורית המצרים היו אימפריאליסטים. פתאום מילה שהשתמשו בה לתאר את המערב ואת ישראל ישימה לגבי מדינה ערבית. הזהות הסורית חזרה באופן הדרגתי והתרחש תהליך של התגבשות וחיזוק.

אחת הסיבות המרכזיות למלחמת 1967 היא ללא ספק המאבק נגד נאצר והתחרות בין סוריה ומצרים, תחרות שהולכה בסופו של דבר למלחמה. מלחמה שלמען האמת, הסורים ובוודאי המצרים, לא רצו בה. המאבק הבין-ערבי היה דומיננטי ועלה לסורים ביוקר – הם איבדו את רמת הגולן.

התקופה הבאה 1970-1976. בין 1949 ל-1970 התחוללו בסוריה שבע עשרה הפיכות צבאיות. כשאסד תפס את השלטון באמצעות הפיכה צבאית נדמה היה שזו עוד הפיכה. אבל אסד תפס את השלטון, ביצר אותו, ייצב את סוריה באופן הדרגתי מבחינה פנימית וחיצונית, ושינה את מדיניות החוץ.

עד שאסד תפס את השלטון, סוריה הייתה מבודדת למדי בעולם הערבי, בעיקר בגלל היריבות עם נאצר. נאצר נפטר בשנת 1970, השנה שבא עליה אסד לשלטון והוליך את סוריה לפתיחות בעולם הערבי. אסד חיזק את מערכת היחסים עם בריה"מ והצטרף לקואליציה המשולשת עם מצרים ועם ערב הסעודית, קואליציה שהובילה למלחמת יום הכיפורים. אסד חיזק את התביעות של סוריה לגבי מה שהינבוש קרא: "הבלוק של הלבנט". אסד דיבר על תפקידה של סוריה באזור הלבנט – דבר שהיה אפשרי בשל יכולתה הצבאית של סוריה שהתעצמה במחצית הראשונה של שנות ה-70.

1976-1990: מלחמת האזרחים בלבנון בשנים 1975-1976 הייתה שעת כושר נהדרת לאסד. הייתה זו נקודת פתיחה מצוינת לחיזוק מעמדה של סוריה (כשם שהנסיגה הנוכחית מסמלת את היחלשותה). מלחמת האזרחים והמעורבות הסורית בלבנון, שקיבלה גושפנקא מהפסגה הערבית ב-1976, באמצעות הקמת כוח הרתעה בין-ערבי שרובו סורי, פתחה תקופה חדשה. בתקופה זו הגיעה ההשפעה הסורית במערכת הערבית לשיאה.

סוריה השתלטה על לבנון והפכה אותה לגרורה מדינית מבלי לספח אותה באופן פורמלי. במקביל התרחש תהליך נוסף – יציאתה של מצרים מהמעגל הערבי. זה קרה עם הגעתו של סאדאת לישראל ב-1977 וחתימת חוזה השלום ב-1979. אז הייתה לאסד הזדמנות, כמו גם לשליט עיראק, סדאם חוסיין, לנסות ולתפוס את מקומה של מצרים בעולם הערבי.

היה ניסיון סורי למלא לא רק תפקיד פעיל בלבנט, אזור ההשפעה המיידית, אלא גם במערכת הבין-ערבית כולה. אז הוקמה החזית העמידה האיתנה הערבית, שהובילו סוריה ועיראק. במשך תקופה קצרה מאוד בשנים 1978-1979, הן שיתפו פעולה, דבר נדיר למדי בהיסטוריה של היחסים ביניהן.

לאחר שמצרים יצאה ממעגל הסכסוך הישראלי-ערבי, נשארה סוריה המדינה המובילה העיקרית במעגל זה. היא אמנם חתמה על הסכם ההפרדה הראשון במאי 1974, אולם מאז נפרדו דרכיהן של סוריה ומצרים, כאשר אסד ניסה להגיע לאיזון אסטרטגי מול ישראל, שכן הוא ידע שמצרים איננה בעלת ברית במאבק הזה. במבט לאחור, שתי המטרות הללו, האחת, ההשתלטות על לבנון, והשנייה האיזון האסטרטגי מול ישראל, הביאו לדעתי לקריסה הפוליטית, הצבאית, והכלכלית של סוריה בשנים האחרונות.

התקופה הבאה, 1990-2000 העשור האחרון של אסד האב, מאופיינת בירידה במעמדה האזורי של סוריה. זה התחיל עם נפילת בריה"מ, בעלת הברית החשובה ביותר של סוריה התפרקה. זאת הייתה טעות קולוסאלית של אסד. סאדאת בניגוד לו ידע לשנות את האוריינטציה המעצמתית שלו מספר שנים

קודם לכן. בפרספקטיבה היסטורית אנחנו יודעים שסאדאת עשה את הצעד הנכון. אסד האב המשיך להישען על מעצמה שבסופו של דבר לא יכולה הייתה לסייע לו. עם נפילתה של בריה"מ הוא עמד בפני בעיה, ולכן בתקופת מלחמת כוויית ב-1991 שינה כיוון והצטרף לקואליציה, שבמידה רבה תמכה בארה"ב, יחד עם מצרים וערב הסעודית. זה היה צעד נכון, אם כי קצת מאוחר. המדיניות של אסד הייתה מהוססת. רואים זאת בזירה הערבית ובזירת הסכסוך עם ישראל. הוא קיים דיונים עם שר החוץ האמריקני ווארן כריסטופר ולאמריקאים נדמה היה שהוא מתכוון לחתום על הסכם שלום עם ישראל. יכול להיות שהיה נחתם הסכם אלמלא ההיסוס גם בצד הישראלי, ואלמלא הטעויות של אהוד ברק. הכל בגדר אפשרויות. מה שבטוח הוא שלא הייתה בסוריה של אסד מדיניות חד-משמעית במישור הסכסוך ובמישור המעצמות כמו במצרים של סאדאת. המדיניות הייתה מהוססת, בין השאר בגלל המצוקות הפנימיות. אסד ככל שהיה מנהיג חזק ויציב הושפע מהמשתנים המשפיעים על מדיניות החוץ הסורית. הם היו רלבנטיים גם בתקופתו והוא צריך היה להיות זהיר. מה שסאדאת יכול היה להרשות לעצמו, אסד לא יכול היה. ואם האב לא יכול היה להרשות לעצמו, על אחת כמה וכמה הבן לא יכול להרשות לעצמו.

אנחנו מגיעים לתקופה האחרונה, חמש השנים האחרונות מאז מותו של חאפז אל אסד. דיברו כאן הרבה על חוסר היכולות ועל אי-המנהיגות של בשאר. ככל שאנו יכולים לשפוט בפרספקטיבה הקצרה שיש לנו, הדברים הללו נכונים. אבל אני חושב שאסד הבן ירש מצב נתון מורכב והוא משלם את המחיר של דברים שקרו לפני זמנו. בשאר ירש מצב שבו אביו חייב את סוריה לכמה משימות. היום, במבט לאחור, נראה שאסד האב לא עמד במשימות האלה. אני חוזר שוב לדבריו של הינבוש שטען כי בשלב מסוים נראה היה שאסד האב השיג הישגים בלתי רגילים, הוא הביא את סוריה למקום מרכזי, נכנס ללבנון ושלט בה והתקרב לאיזון אסטרטגי עם ישראל. אבל אנחנו ניצבים היום בנקודה נוחה יותר מבחינת הפרספקטיבה ההיסטורית כדי לתהות לאן הוביל אסד האב את סוריה בסופו של דבר. לדעתי השורשים של החולשה הסורית הנוכחית נמצאים בתקופתו.

בשאר ירש את הסיפור הלבנוני. אפשר לראות בנסיגה מלבנון ביטוי של חולשה, אבל לאור הנסיבות הבין-לאומיות, האזוריות והלבנוניות לבשאר פשוט לא הייתה ברירה, וטוב שהוא נסוג. צריך לזכור שמערכת הלחצים הזאת לא החלה בתקופתו של בשאר. מי שעובר על העיתונות הלבנונית רואה שבשנות ה-90 קראו כל הזמן לנסיגת הכוחות הסורים. זה היה באוויר. רצח רפיק חרירי, לשעבר רה"מ של לבנון, היה רק האירוע האחרון בתהליך זה. היו כאן נסיבות שאסד הבן לא תרם להן דבר או תרם להן מעט מאוד. הוא ירש את המצב הזה

והיה צריך להתמודד איתו. בשאר אמנם נקט מהלך שהחליש את סוריה במערך הערבי והמזרח תיכוני, אבל החוליה הזאת חלשה לא מאתמול ולא משלשום.

אסיים ואומר משהו לגבי האפשרויות שעומדות בפני בשאר. אני חושב שיש מערכת אילוצים פנימיים שמקשה עליו לבצע תפנית של 180 מעלות. עם זאת, אני לא חושב שתפנית כזו היא בלתי אפשרית, ויש לכך דוגמאות כמו מצרים ולוב. האופציה לשינוי מדיניות קיימת. לאור המצב הכלכלי הקשה ולאור הלחצים שבאים מתוך סוריה ומחוצה לה (דמוקרטיזציה וגלובליזציה) אי אפשר למנוע את השינוי. אני מאמין, שבסופו של דבר, בשאר או יורשיו יצטרכו ללכת בכיוון הזה. במוקדם או במאוחר לא תהיה לסוריה ברירה. אז אולי תחזור סוריה למעמד המרכזי שהיה לה בעולם הערבי בשנות ה-70 וה-80. בינתיים, היא תמשיך להיות חוליה חלשה – אם כי לא בלתי חשובה – במערכת הבין-ערבית.

תנועות מחאה בסוריה

מרדכי קידר

תחת הכותרת "תנועות מחאה" ניתן לכלול רשימה לא קצרה של ארגונים, התארגנויות, מפלגות וגופים שאינם מזוהים עם שלטון הבעת' אשר בגלגוליו השונים שולט בסוריה מאז 1963. תנועות אלו נחלקות על פי קריטריונים דתיים, לאומיים, אידיאולוגיים ואזרחיים. כשהמשותף לכולן הוא התנגדותן לשלטון הבעת' תחת חאפז, ועתה תחת בשאר אסד.

לבד מהתנגדותן זו יש לתנועות אלו מעט מאוד מן המשותף. השונה והמנוגד ביניהן גורם להן להיות כמעט חסרות השפעה על יציבות השלטון בסוריה כיום.

כל מי שעוסק בתולדות המזרח התיכון יודע היטב מה קרה בין השלטון בסוריה ובין תנועת האחים המוסלמים, בעיקר בשנים 1976-1982, ובאיזה מרחף דמים הסתיים פרק זה בתולדות סוריה המודרנית. לעימות זה היבט דתי ועדתי כאחד. בני עדת הרוב, המוסלמים הסונים, ראו וסביר שיש בהם מי שעדיין רואה, את המיעוט העלווי אליו משתייכים הנשיא ורבים ממרכזי הכוח במשטרו, כעדה שדתה נחשבת כ"שירכ", ככפירה באחדות האל. ולכן לא רק שלעדה זו אין זכות לשלוט, ספק רב אם על פי האסלאם השורשי המקורי, זה שאיבן תיימיה ניסח בכתביו בדמשק לפני 800 שנים, יש לבניה של עדה זו זכות לחיות.

במשך השנים, ובעיקר מאז שנפטר חאפז אסד ביוני 2000, מנסה תנועת האחים המוסלמים, אשר רוב חבריה יושבים בגלות, לשלוח לשלטון מסרים של פיוס. מנהיגיה מעידים על עצמם, שלמדו את הלקח המר של שנות ה-70 וה-80 וכל מבוקשם הוא לחזור ולחיות בכבוד ובשלווה במולדת ולקחת חלק חיובי בבניין המדינה, החברה ועתידה של סוריה האהובה. ססמתם כיום היא: "כולנו שותפים במולדת". אם זה יתאפשר להם, הם מתחייבים לפעול בציבור רק באופן שהשלטון יסכים לו, כשכל מעיניהם נתונים לטובת הכלל. לבנות ולא להרוס, לסייע ולא להפריע.

השלטון בסוריה אינו מקבל את הדברים הללו ומסרב להיענות לקריאת מנהיגי האחים המוסלמים לארגן מחדש את היחסים בין השלטון ובינם. ייתכן שחששו של השלטון אינו נעוץ רק במנהיגות האחים המוסלמים אלא, ואולי בעיקר,

---

ד"ר מרדכי קידר הוא מרצה במחלקה לערבית באוניברסיטת בר-אילן וחוקר במרכז ב"א.

במשיכה שיכולה להיות כיום לתנועה זו עבור דור חדש של מוסלמים סונים שקם בסוריה, דור אשר לא ידע את אירועי שנות ה-70 וה-80 ורואה את המשטר המעיק המחניק באיבו כל משב רוח רענן של חידוש ורפורמה ואת המציאות העגומה בסוריה. דור שמחפש פתרון לבעיות האבטלה, העוני והשחיתות, שכן סוריה נשארה בשטחים רבים מאחור, תקועה בססמאות הנבובות של שנות ה-60 וה-70.

השלטון חושש מ-8,000 המסגדים הפזורים ברחבי המדינה וממאות המכונים ללימודי הקוראן, גם מאלו הנקראים על שם חאפז אל אסד. השלטון חושש מאלטרנטיבה שיציבו הנאמנים לאסלאם למערכות הסוציאליות הבלתי-מספקות, ומכך שפעילות מותרת או נסבלת בעלת גוון אסלאמי תוליד קבוצות רדיקליות, גם אם קטנות, כמו קבוצת "ג'ונד אלשאם ללתחיד ואל ג'אהד" (צבא סוריה הגדולה למונותאיזם ולג'אהד), אשר על תפיסתה האמיתית או המדומינת דיווח השלטון לפני מספר ימים.

השלטון חושש מגרורות אידיאולוגיות של זרקאוי וחבריו, נציגי הג'יהאד העולמי בעיראק, הזוכים בעיני לא מעטים בקרב הצעירים בסוריה ובעולם הערבי והאסלאמי בכלל, להילה של רובין הוד המצליח להתמודד נגד מעצמת הכפירה הצלבנית שהביאה את חייליה הטמאים מעבר לאוקינוס האטלנטי, עיקרה את עיראק, הלב הפועם של האומה הערבית, וממשיכה לטנף את ארץ הנהריים ברגלי הקלגסים הכובשים, כדבריהם.

השלטון בסוריה חושש שהצלחת ארגונים בעלי אוריינטציה דתית כחזבאללה וכחמאס לסלק את הכובש הישראלי מדרום לבנון ומעזה, היא הוכחה לצעירים אלו שססמת האחים המוסלמים "האסלאם הוא הפתרון", נכונה. בעיקר על רקע הכישלון המתמשך של המשטרים הערביים, הנקראים לאומיים, סוציאליסטים או פרוגרסיביים, להשיג את שחרור האדמות, ובדוגמה הסורית, את הגולן.

הסוציאליזם הבעתי חדל מזמן להיות אידיאולוגיה שמאמינים בה באמת ובתמים. הסוציאליזם נתפס, בעיקר לאחר נפילת הגוש הסוציאליסטי, כלא יותר מאשר כלי נבוב לתרץ באמצעותו את הדיקטטורה הפוליטית והכלכלית של מגזר צר ואינטרסנטי.

האסלאם נתפס בקרב חלק מהדור הצעיר כקריאת תגר על השלטון, כאוונגרד פוליטי וכהתחדשות חברתית, היכול, כמובן בעזרת אללה המוכר, הוותיק, שנוכחותו בהוויה המזרח תיכונית איננה מוטלת בספק, לשחרר את האדם כמו ששחרר את האדמה. כיום, בעידן התקשורת הלווינית המציפה את הצופה בתעמולה אסלאמית קיצונית מיוסוף קרדאווי באל ג'זירה ועד עמר ח'אלד

בערוץ איקרא, השלטון אינו לוקח סיכונים ואינו מוכן לאפשר לאחים המוסלמים להתקרב אל עמדות הכוח וההשפעה. השלטון מעדיף לטפח את הזרם הצופי, המתרכז בקשר הישיר שבין המאמין לבין האל ואינו מחפש דרכים פוליטיות לתקן את העולם, את החברה את המדינה, בוודאי את השלטון. לכן כל ניסיונות האחים המוסלמים להתקבל על דעת השלטון כגוף בעל מעמד לגיטימי כלשהו נכשלו, וסביר שכך יהיה גם בעתיד הנראה לעין.

המאפיין השני של תנועות המחאה הוא הממד הלאומי והוא ממוקד בסוגיה הכורדית. כעשרה אחוזים מתושבי סוריה, כמעט שני מיליון, הם ממוצא כורדי, רובם יושבים בצפון-מזרח המדינה, במחוז חסכה. ריכוזים נוספים יש בחלב, בדמשק ובערים נוספות. מאות אלפים מהם אינם בעלי תעודות אזרחות, דבר המונע מהם לקבל שרות כלשהו מהמדינה אשר איננה מכירה בקיומם.

מהומות שפרצו במרץ 2004 בריכוזי הכורדים כתוצאה של יריות במשחק כדורגל בעיר הכורדית קאמישלי, השאירו הרוגים, פצועים ומאות אסירים, שרבים מהם בילו בכלא עד לאחרונה. כתוצאה של המהומות הידק השלטון את הפיקוח על פעילותם של 13 מפלגות כורדיות שאינן חוקיות. קיומן של 13 המפלגות הללו הן בבואה לפלגנות השבטית הכורדית, המוכרת גם בעיראק ובתורכיה. לחץ השלטונות על המיעוט הכורדי, שאין הכרה רשמית בלשונו ובמורשתו, אין בו כדי לאחד את פעילותו הפוליטית דבר שהופך אותה לחסרת משמעות כמעט.

לאחרונה, לפני כחודש וחצי, נחטף ונרצח חכם דת אסלאמי ממוצא כורדי, שיחי מוחמד מעשוק אל חיזוני, ששימש כסגן ראש מרכז המחקרים האסלאמיים בדמשק. מעשה זה מיוחס לשלטון בשל פעילותו של חכם הדת בקרב עדתו בסוריה ובחול"ל, פעילות שארגוני הביטחון ראו בה איום על הסדר הציבורי. חיסול זה גרר תגובות רבות בסוריה ומחוצה לה ולדעתי, טרם נאמרה המילה האחרונה בעניין הזה. בחיסול זה רוכזו גם המרכיב האנטי-אסלאמי וגם הגישה האנטי-כורדית, המאפיינת את פעילות השלטון. גם למיעוט הנוצרי האשורי יש מסגרת פוליטית בשם "הארגון האשורי הדמוקרטי", שאיננה זוכה להכרה מצד השלטון.

המאפיין השלישי של תנועות המחאה הוא השילוב של המרכיב האידיאולוגי עם המרכיב הדתי והלאומי. במאי השנה נערך כינוס שכלל כ-500 איש, נציגים של לא פחות מ-14 מסגרות אופוזיציוניות: האחים המוסלמים, האיחוד העממי הכורדי, הברית הדמוקרטית הכורדית, החזית הדמוקרטית הכורדית, מפלגת יקיתי הכורדית, הארגון האשורי הדמוקרטי, הזרם הלאומי הדמוקרטי, ועדות החייאת החברה האזרחית, מפלגת העם הדמוקרטית (כינוי למפלגה הקומוניסטית), ועדות ההגנה על חירויות הסטודנטים, המפלגה הלאומית

הסורית החברתית-סוציאליסטית, האגודה לזכויות האדם בסוריה, מפלגת האיחוד הסוציאליסטי הערבי הדמוקרטי ועוד כמה גופים. לכינוס, אגב, הזמן גם נציג של מפלגת הבעת' השלטת. מה מחבר את כולם?

הדבר היחיד המחבר את האחים המוסלמים עם הקומוניסטים ועם ועדות ההגנה על החברה האזרחית הוא היריב המשותף, הלא הוא השלטון, וכמובן הדרישות ממנו: היתר לפעילות פוליטית פלורליסטית, שינוי החוקה באופן שיאפשר גם לכוחות אחרים, חוץ מאשר למפלגת הבעת' ולגרורותיה להתמודד בזירה הפוליטית על הנהגת המדינה. הם דורשים את הפסקת מצב החירום המקפיא את החוק והחוקה מאז 1963 ונותן ביד השלטון כוח וסמכויות ללא הגבלה. הם דורשים לשחרר את מאות האסירים הפוליטיים, שרובם מבלי שנים ארוכות בכלא ללא משפט הוגן. הם דורשים לשחרר את התקשורת מכבלי הצנזורה הממשלתית ולאפשר לאנשים לשוב למולדת מבלי שאנשי הביטחון ימתינו להם על יד כבש המטוס וייקחו אותם הישר אל מרתפי העינויים. הם גם דורשים לשים קץ לשחיתות הכספית והארגונית של המקורבים לשלטון ולסגור את בתי המשפט המיוחדים, שאינם כפופים לדיני ראיות מקובלים ומוסמכים לדון בדעותיו הפוליטיות של אדם ולהחליט על גורלו, מעין אינקוויזיציה פוליטית. הדרישה הכללית היא לשחרר את החברה האזרחית מכבלי השלטון ומקורביו כדי שכל פרט ומסגרת יוכלו לפעול באורח לגיטימי וחוקי באווירה פוליטית פתוחה ופלורליסטית, ללא מורא מארגוני הביטחון, מהעלמות פתאומית, ממשפטים מבוימים, מחיסול פיזי או מתקופות כלא בלתי מוגבלות.

בכינוס שהתקיים בחודש שעבר השתתפו דמויות בולטות מהאופוזיציה: נציג האחים המוסלמים, פהד סארה – ראש ועדות החייאת החברה האזרחית, תאמר אל עוואם – נציג ארגון הסטודנטים ועוד. לאחר מספר ימים נעצרו מארגני הכינוס, אנשי מועדון גימאל אל אתאסי, אחת השאריות של המועדונים הפוליטיים שפעלו בסוריה בתקופת אביב דמשק הקצר בין קיץ 2000 וחורף 2001. מועדונים אלו הולידו עצומות שכללו דרישות אזרחיות ופוליטיות, ובישרו את תחילת התקופה שאחרי אגרוף הברזל של חאפז אל אסד.

השלטון אינו אדיש לתנועות המחאה ולדרישותיהן. בחודשים האחרונים מתנהלים משפטים מבוימים נגד פעילי זכויות אדם כמו אכת'ים נעיסה ומחמד רעדון ונגד העיתונאי חכם אלבאבא. זאת בהמשך למשפטים נגד שני חברי פרלמנט עצמאיים, ריאד סיף ומאמון אלחמצי, שהעזו לומר את דעתם על המתרחש במדינה ונדונו עקב כך לתקופות מאסר.

במקביל לתנועות מחאה עדתיות, לאומיות ואזרחיות אלו, קיימת תנועת מחאה רחבה, עמוקה ולדעתית לא פחות משמעותית – מחאה נגד המסורות החברתיות.

בשל המצב הכלכלי והאבטלה הנרחבת מצטמצמת יכולתם של הורים להשפיע על עתיד ילדיהם ולכן יורד מעמדו של בית ההורים בעיני דור הבנים. גם בהשכלה אין כדי להבטיח את עתידו של המשכיל אם אינו מקורב למי שיכול להבטיח לו תעסוקה, הכנסה ומעמד. רבים מהצעירים אינם יכולים להקים משפחה ולכן מתרבים מקרי הרווקות המאוחרת ומתרחבת תופעת הנישואים האזרחיים, שהמחויבות ההדדית בהם נמוכה והם נתפסים כזנות על פי כללי מסורת האסלאם. בנות רבות מסרבות להתלבש על פי כללי החיגויב המסורתית וגם תופעות של היריון מחוץ לנישואין החלו להופיע בחברה בסוריה על רקע התרופפות הטבואים החברתיים, כתוצאה של חדירת מאפיינים של תרבות המערב, בעיקר דרך אמצעי התקשורת ובראשם ערוצי הטלוויזיה בלוויין. בנאומו של בשאר אסד בוועידת הבעת' לפני שבועיים, הוא דיבר בדיוק על זה, ואמר ש"תרבות המערב מאיימת על התרבות שלנו".

בשולי הערים, במקביל לחזרה אל הדת בקרב הרוב המוסלמי, ניכרת עליה בצריכת אלכוהול וסמים ומתפתחות חבורות רחוב החיות על פשיעה זעירה, סחיטת דמי חסות, בריונות והתפרצויות לבתים ולעסקים. הכלכלה השחורה פורחת ובמגזרים עממיים היא מקור הפרנסה העיקרי.

המעבר המהיר מהכפר אל העיר הרס מסגרות משפחתיות מסורתיות. הפרט הבודד מפלט לעצמו את דרכו בחיים בין המסגד, המהווה מוקד הזדהות אלטרנטיבי המחליף במקרים רבים את המשפחה הביולוגית מצד אחד, ובין הפעילות התת-נורמטיבית במישור הכלכלי והחוקי מצד שני. בעיני הציבור אין סתירה בין השניים, שניהם הם מרד במסגרת. בין המסגד והרחוב נעדרת המדינה ומשאירה את בני ה-20 עד ה-30, שיעור ניכר מאוכלוסיית סוריה הצעירה, תלושים ממוקד התייחסות פוליטי, חברתי ומוסרי, מצב הגורם לשכבת הצעירים לחפש אלטרנטיבה.

כשהמערכת הפוליטית הקיימת, הכבדה והמושחתת איננה אופציה, תנועות המחאה לסוגיהן יכולות להיות המוצא. כאן ההסבר, גם אם חלקי, לריבוי תנועות אלו בשנים האחרונות, בעיקר מאז מותו של חאפז אל אסד לפני חמש שנים. עדיין אין אלו תנועות המונים, אך ריבוי מספרם אומר דרשני.

מהפכת התקשורת תרמה רבות לתנועות המחאה הסוריות. לחלקן יש אתרי אינטרנט פעילים אשר השלטון מנסה לחוסמם ולשבש את פעילותם. הן פועלות גם באמצעות רשת הדואר האלקטרוני. לפני שנתיים נדון צעיר סורי מהעיר גייסר אלשויעור, למאסר בן ארבע שנים לאחר שהעתיק דף מהאינטרנט ושלח אותו בדואר אלקטרוני למספר מכותבים בסוריה.

חשוב יותר הוא חלקן של תחנות הלויין הערביות ובראשן אל ג'זירה, המנהלת מזה שנים מסע תעמולה חסר מעצורים ונטול עכבות נגד השלטון בסוריה, מצד אחד מפיו של השיח' יוסוף אלקרדאווי, האחיוואני האולטימטיבי של העשור האחרון, בתכניתו השבועית "השריעה והחיים", ומצד שני מפיו של דרוזי מהחורן, ד"ר פיצל אלקאסם, אשר בתכניתו השבועית, "הכיוון הנגדי", הוא משתלח ללא רסן בדיקטטורים, בעריצים ובמושחתים השולטים בגורלם של הערבים מן האוקיינוס האטלנטי ועד המפרץ הפרסי.

כל התופעות הללו ורבות אחרות מסתכמות לתמונה שניתן לתארה בקווים הכלליים הבאים: סוריה המדינה, מפלגת הבעת' והמפלגות החברות בקבוצת המפלגות הלגיטימיות ומוסדותיהן חדלו להיות מוקד הזדהות ונאמנות עבור מרבית האוכלוסייה המרוחקת ממקורות הפרנסה ומעמדות הכוח. המדינה על מוסדותיה, מהנשיא עד אחרון הפקידים איננה לגיטימית בעיני מי שאיננו חלק מן המשחק. מצב זה הופך את המסגרות החוץ-שלטוניות לכורח המציאות, כשסתומי בטיחות לשחרור לחצים. העובדה שהשלטון טרם השכיל להכשיר את פעילותן של מסגרות אלו מציבה איום על יציבות המערכת כולה. הקיטור בקרב הזור הצעיר עלול להביא להתפרצות המונית, העלולה להביא לתגובה אינסטינקטיבית אלימה במיוחד מצד המערכת השלטונית המאובנת והמאוימת מבפנים, ולאחרונה גם מבחוץ. גם האיפור שמרחה סוריה על פניה בוועידת הבעת' לפני כשבועיים אינו די כדי לכסות על קמטי היסוד שלה ההולכים ומעמיקים.

לסיכום, הייתי אומר שמרבית הסורים העירוניים מתחת לגיל 30, אשר אינם חלק מאחת המסגרות האינטרסנטיות המהוות את שכבת השלטון הסורי באגפיה השונים, משתייכים במודע או בעיקר שלא במודע לתנועת מחאה פוליטית או למגמה כלשהי הקוראת תגר על מסגרת דיכוי אחת או יותר: הדתית, הלאומית, האידיאולוגית, האזרחית, הכלכלית או החברתית. מצב זה יוצר אי-יציבות כרונית, ואם השלטון לא ישכיל לתעל את התמרמרות המגזרים השונים לאפיקים לגיטימיים וחוקיים, המצב עלול להגיע לכדי רתיחה ואיבוד שליטה. במקביל, לחצים חיצוניים המופעלים כיום על סוריה, בעיקר מכיוון ארה"ב, עלולים להציב סכנה ליציבות המערכת השלטונית ולהביא מדינה זו לאנרכיה שאף אחד לא מעוניין בה.

גיל פיילר

דברי יתמקדו במשק הסורי. אייחד את רוב הדיון למה שקורה לאחר רצח חרירי בלבנון ואתחיל במספר הערות מקדימות.

המצב הכלכלי בסוריה רע מאוד. המשק הסורי צנטרליסטי, התשתית הכלכלית מיושנת ביותר והתשתית התקשורתית עלובה במיוחד. זה שאסד מכיר את האינטרנט לא אומר שום דבר. איזו בשורה הביא אסד הבן? האמת חייבת להיאמר – שום בשורה. בכלל, בסוריה מספר המשתמשים באינטרנט הוא מהנמוכים בעולם הערבי.

יתירה מכך, סוריה לא יכולה לשפר במידה ניכרת את מצב המשק שלה ולו רק בגלל מדיניותו של הנשיא בוש. מבחינה בין-לאומית סוריה נחשבת היום למדינה מצורעת, בייחוד בעיניים אמריקאיות והדבר אינו מסייע לפיתוח השקעות זרות שסוריה כה זקוקה להן. גם האיחוד האירופי, שדן עם סוריה בימים אלו על הסכם מסחרי, נמנע מלחתום עליו. המשא ומתן תקוע בעיקר בשל העובדה שהאמריקאים מטילים את כובד משקלם נגד אפשרות יישומו. רוב שותפות הסחר של סוריה הן מהמערב, בעיקר מערב אירופה ובראשן גרמניה ואיטליה. לכן, כל עוד האמריקאים מפעילים לחץ על האירופאים ועל כל גוף אחר, המצב הכלכלי בסוריה ימשיך להיות חמור.

אנחנו יודעים בוודאות, שכעשרה אחוזים מהאוכלוסייה הסורית חיה בעוני. זהו שיעור גבוה. עוני מוגדר כצריכה של פחות משני דולר ליום לגולגולת. שיעור הסורים שחיים ברמה של פחות מעשרה דולר ליום גבוה בהרבה.

על פי הנתונים הרשמיים, יש בסוריה 12 אחוזי אבטלה בלבד, מובן שהנתון הזה רחוק מתיאור המצב לאשורו. הבעיה צפויה להתגבר משום שחלק מכ-400,000 הסורים שעבדו בלבנון צפויים לאבד את מקום עבודתם. (במשך השנים דיברו על מיליון עובדים סורים בלבנון, אולם נתון זה מופרך).

לאחר הרצח של חרירי הופעל לחץ בין-לאומי כבד מאוד על סוריה, אחת התוצאות של הלחץ הזה הייתה הנסיגה המהירה של הכוחות הצבאיים הסורים מלבנון. לנסיגה הזאת יש גם משמעויות כלכליות מרחיקות לכת.

בתחילת חודש יוני בוועידת מפלגת הבעת' השלטת בסוריה, הדגיש הנשיא בשאר אסד את הצורך בעריכת רפורמות כלכליות מקיפות. הוא אף האשים את הבירוקרטיה הממשלתית המסואבת באחריות למצב הכלכלי החמור. אבל אם מישהו חושב שהוא באמת הולך לבצע משהו רציני בתחום הרפורמות הוא צפוי להתבדות, וזאת על סמך ניסיון העבר.

הרפורמות הסוריות המעטות יימשכו בעצלתיים. האקלים הפוליטי הבין-לאומי והפנימי עדין ולא מאפשר עריכת רפורמות מהירות. כך שלא צריך להתרשם מהעובדה שכל המקורבים לנשיא אסד מדברים על הצורך ברפורמות.

ייתכן שנראה כמה שינויים קלים בתחום הכלכלי. אנחנו כבר רואים הקלות בתחום הבנקאות ובתחום משטר המט"ח. אבל לא הרבה מעבר לכך. אגב, גם אם המשטר הסורי היה רוצה להתקדם מהר בתחום הרפורמות הוא היה נכשל בגלל המציאות הקיימת של מכשולים בירוקרטיים, מכשולים מוסדיים וטכנולוגיים וגם בגלל חששות פוליטיים שאפיינו גם את שנותיו של חאפז אסד.

דבר חיובי בכלכלה הסורית אפשר לראות בעליית מחירי הנפט. זו הייתה הבשורה הטובה היחידה למשק הסורי בשנים האחרונות. מחיר חבית נפט כבר עלה מעל ל-60 דולר. ההכנסות הגדלות ממכירת נפט הן הגורם לכך שסוריה רושמת בשנים האחרונות מאזן מסחרי חיובי בהיקף של כשני מיליארד דולר. אבל גם בתחום זה מחכות לסוריה חדשות רעות. תפוקת הנפט בסוריה הולכת ופוחתת. בסוף שנות ה-90 הגיעה התפוקה ל-600 אלף חביות ביום בערך. כיום היא מגיעה ל-370 עד 400 אלף חביות ביום לכל היותר. התחזית היא שבעוד 15 שנה תגיע תפוקת הנפט בסוריה לכרבע מיליון חביות ביום, דבר שיהפוך את סוריה ליבואנית נפט – התפוקה העצמית לא תספיק אלא כדי לכסות צרכי הפנים, לא יותר נפט ליצוא והמשק הסורי ייכנס למצוקה. כך שגם אם המשק הסורי ייכנס לתהליך רפורמות, מעבר לפינה מחכה לו אתגר רציני ביותר. בשנת 2005 נאמד היצוא הסורי ב-6.5 מיליארד דולר, כשחלק ניכר ממנו מגיע מהכנסות הנפט.

אחד הפתרונות שהמשק הסורי יכול למצוא לירידה בתפוקת הנפט הוא למשוך השקעות זרות ולהשתמש בטכנולוגיות חדשות למיצוי טוב יותר של פוטנציאל הנפט במדינה. אבל בגלל הלחץ האמריקאי חברות זרות לא ממהרות להיכנס לסוריה. ראינו בשנה האחרונה חברה אמריקאית פרטית בתחום הנפט שנסוגה מניסיונה להיכנס לשוק הסורי, למרות שערכה בשנת 2003 הסכם עם הממשלה הסורית. כלומר, במצב הפוליטי הקיים היום המשטר הסורי לא יכול להקים תשתית סולידית למשיכת השקעות מחו"ל.

כאשר אסד הצעיר עלה לשלטון כולם אמרו, הנה, "האור הגיע". הוא אכן מינה קבוצת צעירים, שרכשה את השכלתה במערב על מנת למלא תפקידים בכירים במערכת הרפורמות. הוקם גוף לקידום הרפורמות. אבל היכולת של הקבוצה הזאת לערוך שינוי מבני במשק הסורי הייתה נמוכה ביותר. אחד האנשים הבולטים בקבוצה זו הוא ניברס אל פאדל, שהיה אחד הבכירים בתחום הרפורמות בסוריה, בן 45, בנו של מוחמד אל פאדל, שהיה נשיא אוניברסיטת דמשק שנרצח בשנות ה-90 על ידי ארגון האחים המוסלמים. לאחרונה הוא התפטר מתפקידו כיועץ הכלכלי לנשיא אסד. למעשה הוא לא התפטר אלא נזרק על ידי אסד. הפיטורים שלו באו על רקע פשוט מאוד – הוא באמת צידד ברפורמות, הוא ביקר את השלטון על כך שהצהיר על כוונתו לערוך רפורמות אבל נסוג כל פעם מחדש. הוא גם העז לדבר, רחמנא ליצלן, על זכויות אדם, דמוקרטיה ורעיונות "מזיקים" מעין אלה. היום הדמות המובילה בסוריה את הרפורמות הוא עבדאללה אל דרדרי, ראש הוועדה הלאומית לתכנון, בפועל יכולת ההשפעה שלו כמעט ולא קיימת.

לאחרונה פורסמו בסוריה לא מעט מחקרים פנימיים על אודות "שבע השנים האבודות" במשק הסורי, מ-1997 עד 2003, בתקופה הזו התמ"ג (התוצר המקומי הגולמי) לגולגולת ירד במונחים ריאליים. הבעיות בסוריה רק ילכו ויחמירו. רוב האוכלוסייה הסורית מתחת לגיל 24, זהו סקטור שמחפש תעסוקה ולרוב ללא תוצאות. אחת הבעיות היא העדר השקעה זרה בסוריה, ולכן אין פיתוח של עסקים חדשים, אין יצירת מקורות תעסוקה חדשים ואין תקווה לנוער. מתוך 300 אלף בוגרים שיוצאים למשק מדי שנה, הממשלה הסורית והסקטור הפרטי המצומצם מאוד מסוגלים לקלוט רק כ-100 אלף. כל השאר נשארים מחוסרי עבודה. חלק מזערי מהגר, אבל הרוב נשארים ללא תקווה.

מה יקרה עכשיו לאחר הנסיגה הסורית מלבנון בתחום היחסים הכלכליים? על מנת לדון במה יהיה אנחנו צריכים לראות מה מתרחש היום בתחום היחסים הכלכליים בין סוריה לבין לבנון. אני חושב שלשני הצדדים יש אינטרס להמשיך בקשרים הכלכליים. הממשק הכלכלי בין שתי המדינות נותן יתרונות לשני המשקים. אנחנו שומעים הרבה על כך שהעובדים הסורים מנצלים את המשק הלבנוני, אבל הלבנונים נהנים מזה. יש להם כוח עבודה זמין וזול. מרבית הלבנונים לא מעוניינים לעשות את "העבודה השחורה" לעומת הסורים שמוכנים לעבוד בעבודות מסוג זה. יש לזכור כי הפועלים הסורים מרוויחים שכר לא גבוה במיוחד, רובם עובדים לא מקצועיים, ולכן בהחלט יש אינטרסים משותפים. יש כ-400 אלף עובדים סורים בלבנון. זה מקור הכנסה אדיר למשק הסורי – כ-4 מיליארד דולר בשנה. אין למשק הסורי מקור הכנסה אחר במטבע קשה כמו העברות הכספים של הסורים העובדים בלבנון. אין עדיין נתונים מדויקים כמה סורים חזרו לסוריה, לעניות דעתי רובם יישארו לעבוד בלבנון

למרות שהם מרגישים מושפלים, ולמרות שההפגנות נגד סוריה היו הפגנות משמעותיות ומספר סורים נדקרו למוות.

בין שתי המדינות קיים סחר רשמי. סוחרים סורים רבים מעדיפים להשתמש בנמלי הים הלבנוניים לצורך היבוא והיצוא, הרחק מעינו הבוחנת של השלטון. סיבה נוספת היא הניסיון לעקוף את הסנקציות האמריקאיות. האמריקאים הטילו סנקציות על הגעת רכיבים אלקטרוניים, וחלקי מחשבים לסוריה. אי לכך, מביאים פריטים אלו ללבנון והסוחרים הסורים פשוט מובילים את הסחורה לסוריה. השגרירות האמריקאית בלבנון מנסה לפקוח עין, אבל לא תמיד בהצלחה. כמות הסחר הרשמי בין סוריה ללבנון אינה גבוהה. מדובר על 140 מיליון דולר בערך. 50 אחוזים מהסחר הזה הוא יצוא נפט סורי ללבנון. כך שהסחר הרשמי אינו הגורם הדומיננטי במערכת היחסים.

מרכיב כלכלי חשוב מאוד הוא הפקדות הכספים של הסורים בבנקים לבנוניים. למעשה, המשק הלבנוני הוא החצר האחורית של המשק הסורי. הרבה סורים, בעיקר פוליטיקאים ואנשי צבא בכירים, הפקידו מיליארדי דולרים בבנקים לבנוניים. חלקם משכו את הכספים לפני הנסיגה, אבל רוב הכסף נשאר בבנקים לבנוניים. זה גורם חשוב ברווחיות הבנקאית בלבנון.

הבנקים הלבנוניים הפכו גם למקור האשראי העיקרי של הסוחרים הסורים. סוחרים סורים רבים פתחו בתי עסק בלבנון, בעיקר בביירות ובשתורא, העסקים הללו באים קודם כל לשרת את הקהילה הסורית הגדולה ורק אחרי זה את הלבנוניים.

לסיכום, המצב הכלכלי בסוריה בכי רע. התשתית מיושנת, המשק צנטרליסטי וחלק ניכר מהאוכלוסייה חי בעוני. סיום שלטונו של סאדאם בעיראק לא היטיב עם המשק הסורי משום שסוריה נהנתה במידה רבה מאוד מהשוק העיראקי. סוריה שימשה אחד המקורות העיקריים להברחות סחורות לעיראק ולעקיפת הסנקציות. גם הסנקציות האמריקאיות ומשטר בוש יקשו על התאוששות כלכלית בסוריה.

אני חושב שהדינמיקה הכלכלית הזאת והמצב החברתי, בנוסף למשבר הכלכלי והלחץ הבין-לאומי בהחלט יכול להביא לכך שאסד הצעיר לא ישרוד עוד תקופה ארוכה. יחד עם זאת, אינני סבור שאסד ינסה להציל את שלטונו באמצעות רפורמות מקיפות במשק הסורי.

אפרים ענבר

לדעתי יש להבחין בין שתי תקופות עיקריות ביחסי ישראל-סוריה. התקופה הראשונה מ-1948 עד 1991, והתקופה השנייה מ-1991 ועד ימינו. לעניות דעתי, ועידת מדריד באוקטובר 1991 היא קו פרשת המים, היא נקודת מפנה בתחום יחסי החוץ של ישראל. מאז הוועידה אנטחנו עומדים בפני תקופה חדשה שיש בה שיפור גדול ביחסי החוץ של ישראל. בדברי אתן אפיון וסקירה של דפוסי היחסים בין שתי המדינות בכל אחת משתי התקופות שמנית, אקצר את הערותי בדיון בתקופה הראשונה כדי לתת תשומת לב רבה יותר לתקופה שבה אנו חיים היום, ולבסוף אעבור לשאלה: כיצד ישראל צריכה לנהוג כיום עם סוריה. אני מודה ומתוודה, בחלק זה תשתקף תפיסת עולמי השמרנית והביטחונית.

תקופה א'

בתקופה הראשונה, 1948-1991, סוריה מאופיינת בעוינות גדולה למדינה היהודית יותר משכנותיה הערביות האחרות של ישראל. דמשק דוגלת באוריינטציה הפן-ערבית הרואה בישראל גוף פוליטי זר, יציר האימפריאליזם המערבי. בתקופה הזו יש הרבה מאוד שימוש בכוח בין שני הצדדים, לעתים קרובות ביזמה סורית.

ב-1948 פולשת סוריה למדינה היהודית הצעירה במגמה להשמדה. לאחר מלחמת העצמאות יש לעתים קרובות הפגזות סוריות על ישובים למרגלות הגולן. סוריה גם מאפשרת לארגוני טרור פלשתיניים להתארגן בתוכה ונותנת להם חופש פעולה להתקיף את ישראל משטחה. ארגון הפת"ח התחיל לפעול בסוריה. הפעילות הצבאית הסורית הישירה והתקפות הטרור משטחה הובילו להסלמה ולמלחמת ששת הימים ביוני 1967. סוריה הייתה גם הרוח החיה בקואליציה המלחמתית נגד ישראל באוקטובר 1973. לאחר מלחמת יום הכיפורים, בעקבות הסכמי ההפרדה בין ישראל לבין סוריה שהנרי קיסינג'ר (שר החוץ של ארה"ב דאז) עמל להשיג, השתררה ברמת הגולן רגיעה אשר נשמרת, פחות או יותר, עד היום הזה.

לאחר מלחמת יום הכיפורים הייתה לסוריה הזדמנות לשנות את האוריינטציה הבין-לאומית שלה ולעבור מהמחנה הסובייטי למחנה האמריקני. קיסינג'ר ניסה רבות לפתות אותה, אך בניגוד להצלחתו במצרים, הדבר לא עלה בידו.

ברגע האחרון החליטה סוריה לא להגיע לוועידת ג'נבה שהאמריקאים כינסו ב-1974. קיסינג'יר כתב בזיכרונו על מסע השכנועים שהפעיל על חאפז אסד. הוא מתאר פגישה שבה כבר נסתתמו כל טענותיו של אסד וקיסינג'יר, שהיה מרוצה מאוד, אומר למנהיג הסורי: טוב, אני מקווה לראות אותך בג'נבה. אבל המענה היה "אני לא בא."

המהפך במדיניות החוץ של מצרים הטריד מאוד את הסורים. אי לכך, הם ניסו להגיע למה שהם קראו "איזון אסטרטגי עם ישראל". הם התכוונו לבניית צבא גדול בעזרה סובייטית שיאפשר להם לעמוד לבד אל מול העצמה של צה"ל. סוריה הייתה זקוקה לזמן כדי להיערך צבאית ועובדה זאת מסבירה היטב את השקט בגזרת הגולן לאחר חתימת חוזה השלום בין ישראל למצרים ב-1979.

במקביל לרגיעה ברמת הגולן, הפכה לבנון בהדרגה לזירת המאבק בין סוריה לבין ישראל. משנת 1975 הייתה לבנון נתונה במלחמת אזרחים שבין היתר הזמינה מעורבות חיזונית. ישראל וסוריה נבלעו לתוך הזירה הלבנונית, אך הצליחו להימנע מעימות חזיתי עד שנת 1982, למרות שסוריה השתמשה בגורמים לבנוניים כדי להקיז את דמה של ישראל. ב-1982 כחלק ממלחמת לבנון התרחש עימות צבאי קונבנציונלי בין שתי המדינות. חלק מהמנהיגות הישראלית (הבולט הוא הרמטכ"ל דאז רפאל איתן) ראתה במלחמת לבנון גם מלחמה מונעת כנגד סוריה, שהתחזקה יתר על המידה והיוותה איום ביטחוני משמעותי. ניתוח המלחמה הזאת הוא מחוץ לדיון הנוכחי, אסתפק רק באמירה שישראל לא השיגה את מטרותיה הפוליטיות וסוריה נשארה בעלת הבית בלבנון. סוריה המשיכה לפגוע בישראל באמצעות ארגונים פלשתינאים ובאמצאות החזבאללה בלבנון, וכמובן באירוח כל ארגוני החבלה הפלשתיניים שמפקדותיהם נמצאות בדמשק.

אם נסכם את התקופה הזו, 1948-1991, נראה בה עוינות אידיאולוגית גדולה מצדה של סוריה, מתח ביטחוני והתפרצויות אלימות, כאשר ליחסים בין המעצמות יש השפעה גדולה על היחסים הדו-צדדיים בין שתי המדינות. מבחינה טריטוריאלית, בתקופה זו השתלטה ישראל על רמת הגולן בעקבות מלחמת 1967.

ראוי להגיד כמה מילים על ההתייחסות הישראלית לסוגיה הטריטוריאלית עד 1991. ביוני 1967 הגישה ישראל הצעה לסוריה להחזיר את רמת הגולן לריבונות סורית תמורת הסכם שלום (הצעה ברוח זו נמסרה גם למצרים). כיוון שסוריה דחתה את ההצעה הישראלית, ובניתיים בניו-יורק, במסגרת מועצת הביטחון של האו"ם התקבלה החלטה 242, שישראל הבינה כאישור לשינויים בגבולות על מנת להשיג גבולות בני הגנה, החליטה ממשלת ישראל לחזור בה מהצעתה המקורית. אז גם החלה ההתיישבות הישראלית בגולן.

בשנת 1976 ראש הממשלה דאז, יצחק רבין, היה מוכן לשקול שינויים קוסמטיים בגבול במסגרת דיונים עם האמריקנים על הסכם ביניים נוסף ברמת הגולן. מגעים דיפלומטיים אלו היו בעקבות הצלחתו של קיסינג'ור לתווך בין ישראל למצרים להגיע להסכם הביניים בספטמבר 1975. קיסינג'ור היה מעוניין בהסכם דומה בין ישראל לסוריה במאמציו לייצב את הזירה הישראלית-ערבית לאחר מלחמת 1973, ובמסגרת ניסיונו לשנות את האוריינטציה הפרו-סובייטית של סוריה. כאמור, סוריה לא נתפתתה לחיזורים האמריקניים ולא הייתה מוכנה להסדר חלקי עם ישראל. באותה תקופה הצליח רבין להשיג מהנשיא ג'ראלד פורד מכתב בו מביעה ארה"ב הבנה למדיניות הישראלית שלא לחזור לקווי 1967 ברמת הגולן. התפתחות נוספת חלה בדצמבר 1981 כאשר ממשלת ישראל, בראשות מנחם בגין, החליטה להחיל את החוק הישראלי על רמת הגולן. למרות צעד זה, גם אישים מהליכוד רמזו מעת לעת שרמת הגולן נתונה למשא ומתן במסגרת חתימה על חוזה שלום בין ישראל לסוריה.

ישראל התייחסה ברבות הימים אל הגולן כנכס אסטרטגי.

הטיעונים המרכזיים על חשיבות רמת הגולן הם:

- א. רמת הגולן מאפשרת לצה"ל להיערך בקו ההגנתי הטוב ביותר להגנה על צפון המדינה.
- ב. השליטה הישראלית ברמת הגולן ובמיוחד בפסגת החרמון מעניקה לישראל יכולות מודיעין והתראה מצוינות.
- ג. הנוכחות הישראלית קרוב כל כך לדמשק פותחת בפני ישראל אופציות התקפיות ומגבירה את יכולת ההרתעה כנגד סוריה.
- ד. עם התגברות המחסור במים הפכה רמת הגולן השולטת על כ-40 אחוז ממקורות המים בישראל, לנכס בעל חשיבות עליונה.

תקופה ב'

השינוי בדפוס היחסים קרה ב-1991. התמורה בעמדות הסוריות התרחשה בעיקר בגלל השינוי במערכת הבין-לאומית. בריה"מ מתפרקת וסוריה מאבדת את המשענת המעצמתית שלה. סוריה מתאימה עצמה לשינוי המערכת ומצטרפת לקואליציה של ארה"ב נגד עיראק. היא אף שולחת כוחות צבאיים, כוחות שלא השתתפו בלחימה משום שדאגו להציבם בעורף הכוחות הלוחמים.

השינוי במדיניות החוץ הסורית התבטא גם בנכונותה של דמשק להגיע לוועידת מדריד שכונסה ביזמה אמריקנית על מנת להביא לשלום בין ישראל לשכנה הערבים. כזכור, סוריה לא הייתה מוכנה להגיע לוועידת ג'נבה ב-1974, אבל בשנת 1991 היא מתייצבת במדריד בעקבות לחצה של ארה"ב. סוריה הגיעה לוועידת מדריד בתנאים הישראליים המסורתיים: ללא תנאים מוקדמים

במישור הדו-צדדי וללא קשר בין המשא ומתן הדו-צדדי לבעיות אחרות, כמו הבעיה פלשתינית.

במקביל הסתמן גם שינוי הערכה בישראל כלפי סוריה. שינוי שהוביל ראש אמ"ן דאז, אורי שגיא. ב-1991 הגיש שגיא הערכה המצביעה על שינוי באסטרטגיה בסוריה ועל כך שפניה של סוריה להסדר עם ישראל. בתקופה זו היה אכן שינוי, לפחות בטון כלפי ישראל. אסד אפילו דיבר על שלום של אמיצים. כלומר, המילה ישראל והמילה שלום בהקשר ישראלי כבר לא היו מילים גסות במילון הרשמי בסוריה.

מאז ועידת מדריד ב-1991 ועד שיחות שפרסדאון ב-1999 ניהל אסד משא ומתן לשלום בין שתי המדינות עם כל ראשי ממשלת ישראל: יצחק רבין, בנימין נתניהו ואהוד ברק, המשא ומתן התנהל בחסות ובתיווך ממשלים אמריקאים בהנהגת בוש האב וקלינטון. המשא ומתן הזה בגלגוליו השונים נכשל סופית במרץ 2000. אז התקיימה פגישה בין אסד האב לקלינטון ולהפתעתם של רבים בישראל ובעולם, לא נענה אסד לחיזוריו של הנשיא קלינטון, וענה לו בשלילה.

המשא ומתן בתקופה זו עסק בארבעה נושאים עיקריים: טריטוריה, סידורי ביטחון, מהות השלום והשלבנים במעבר לשלום. בתחום הטריטוריאלי הסורים פשוט רצו את כל רמת הגולן, את אל-חמה שכבשו ב-1948, וגישה לכנרת. לזה הם קוראים גבולות 1967.

השינוי הגדול בנושא הטריטוריאלי התרחש אצלנו. באוגוסט 1993 הפקיד רבין אצל שר החוץ האמריקאי הסכמה על תנאי לסגת מרמת הגולן, אם הסורים יקבלו את תנאי ישראל בנושאים האחרים. היה זה מפנה גדול. לאחר שהסורים לא נענו לצעד הישראלי, חזר בו רבין מהעניין, עבר לאוריינטציה פלשתינאית, והלך במרץ רב על הסכם אוסלו.

רבין לא הסביר בצורה שיטתית מה גרם לו לשנות את דעתו ולהסכים לנסיגה מהגולן, אנו יכולים להניח מה היו הסיבות:

- א. הוא חשב שהסכם שלום הוא חשוב.
- ב. הוא הניח שמבחינה טריטורילית קשה מאוד לברוח מהתקדים שבחווה השלום עם מצרים בו חזרנו לקו הבין-לאומי ומסרנו את כל סיני בלי שום תיקוני גבול.
- ג. הוא העריך שארה"ב מעוניינת בהסדר ישראלי-סורי והיה חשוב לו מאוד מה האמריקאים אומרים.
- ד. הוא היה מוכן לבחון חלופות ביטחוניות לשליטה ישראלית ברמת הגולן, כולל נוכחות צבאית אמריקנית.

ה. הוא האמין, ואולי זו הנקודה החשובה ביותר, שהעורף הישראלי חלש ושאין להעמיד את החברה הישראלית במבחן המלחמה. (אני בטוח, שאם הוא היה חי הוא היה מאוד מתפלא על כושר העמידה הישראלי באינתיפאדה).

ו. רבין העדיף להגיע להסדר עם סוריה לפני טיפול בנושא הפלשתיני כיוון שחשב שזה הסדר קל יותר מבחינת הפוליטיקה הישראלית הפנימית. הוא האמין שסוריה, בניגוד לפלשתינאים, היא מדינה מסודרת, ושאסד יעמוד במלתו.

ההיגיון המדיני הזה של רבין הוביל אותו לנסות להגיע להסכם דווקא עם סוריה, ושרת גם את נתניהו ואת ברק אשר נתנו עדיפות למסלול הסורי על פני המסלול הפלשתיני. נכונותו של נתניהו לרדת מרמת הגולן לא ברורה לגמרי, ברק היה מוכן לוותר על רמת הגולן, למרות שלא היה מוכן לוותר בנושא הגישה לכנרת. בסופו של דבר גם ארה"ב יצאה בהצהרות שיש להאשים את סוריה ואת אסד בחוסר גמישות. ושינגטון ראתה באסד את האחראי לכישלון השיחות על הסכם שלום בינינו לבין הסורים.

הנושא השני במשא ומתן נגע לסידורי הביטחון שיתקיימו לאחר הנסיגה הישראלית. היו הבנות לגבי פירוז הרמה מזרחה ומערבה, כלומר, מעבר לרמת הגולן. הסורים אפילו הסכימו לא-סימטריה בפירוז. כלומר, פחות שטח מפוזר אצלנו מאשר אצלם. ייתכן שהייתה אף הסכמה לשמר נוכחות ישראלית מסוימת באתר החרמון תחת מטריה אמריקנית. דיברו על ישראלים בעלי אזרחות אמריקאית בתחנה אמריקאית. שיחקו גם עם רעיון של נוכחות של חטיבה אמריקנית ברמת הגולן. רבין רצה כוחות אמריקאים כתיל ממעיד שיהווה בעיקר מחסום מדיני ונורת אזהרה לגבי שינוי מגמה בצד השני. דיברו גם על חלופות טכנולוגיות כדי לאפשר לישראל מודיעין טוב.

מהות השלום היה הנושא השלישי בדיון. הסורים הסכימו לשגרירות בדמשק, אם כי לא הייתה הסכמה על מועד פתיחתה. לסוריה הייתה בעיה עם התביעה לתנועה חופשית של סחורה ואנשים. משטר מהסוג שהיה בסוריה לא יכול לתת לאנשים להיכנס למדינה באופן חופשי. בסוגיה זאת הנושא הפנימי הסורי קבע את גבולות הנכונות שלהם לשלום עם ישראל.

המעבר להסדר החדש היה הנושא רביעי. ישראל רצתה מאפיינים של שלום עוד לפני השלמת הנסיגה, מה שקרוי אצלנו מאפייני נורמליזציה. היה דיון על מתי יפתחו שגרירויות. התקדים המצרי היה תנא דמסיע חשוב כיוון שהמצרים הקימו בזמנו שגרירות בתל אביב עוד לפני שישראל השלימה את הנסיגה מסיני. אבל הדגם המצרי היה בעוכרינו, כאשר דרשנו, שמשך הזמן של המעבר מהמצב הנוכחי למצב של שלום יהיה ארוך כדי לבחון את התנהגות הסורים בטווח

הארוך, כיון שבסופו של דבר נסוגנו מסיני בשלוש שנים. הנושא הזה לא סוכם, אך דיברו על טווח זמן של בין שלוש לחמש שנים.

בתקופה השנייה השלימה ישראל עם השתלטות סוריה על לבנון. למעשה, ברגע שהסורים הצטרפו לאמריקאים נגד העיראקים ב-1991, לא הייתה לישראל ברירה אלא ללכת בעקבות ארה"ב. היו ניסיונות בהמשך הדרך לקשור את לבנון להסדר עם סוריה, אבל הנסיגה החד-צדדית מלבנון במאי 2000 טרפה את הקלף הזה, אם הוא היה קיים אי פעם.

מאז יוני 2000, התאריך בו עלה אסד הצעיר לשלטון, אנחנו שומעים מעת לעת קולות של שלום מדמשק. יש הצהרות המציעות להיכנס שוב למשא ומתן. נראה לי, שהקולות הללו הם ניסיון להשיג מטריה נגד תוקפנות ישראלית, דמשק חוששת מתוקפנות ישראלית. הם חושבים שישראל תהיה השוט של האמריקאים כלפיהם. אי לכך, משא ומתן עם ישראל יכול להגן עליהם במקצת מפני אפשרות כזאת. ייתכן מאוד, שכל מהלך המשא ומתן של אסד האב היה מסיבות דומות.

לסיכום, התקופה השנייה שהצגתי מאופיינת בירידה גדולה ברמת המתח הביטחוני. יש הרבה פחות חשש לעימות חזיתי של שני צבאות, ודמשק עדיין ממשיכה בדקירות של טרור. במידה רבה, המסלול הישראלי-סורי מפנה את מרכז הבמה למסלול הישראלי-פלשתיני.

האם אנו נמצאים בעידן חדש? עכשיו ב-2005 השאלה הגדולה היא אם דפוס היחסים של השנים האחרונות ימשיך להתקיים, או שאנחנו בפתחה של תקופה חדשה. מה הן האפשרויות שעומדות בפני ישראל ביחס לסוריה?

לעניות דעתי, מדיניות של "שב ואל תעשה" היא המדיניות המתאימה. קודם צריך להטמיע את העובדה שבטווח הנראה לעין סוריה תמשיך להיחלש. בפנינו סוריה שאיבדה את המטריה המעצמתית ולא יהיה לה עוגן מעצמתי אחר בעשרים השנה הקרובות. יתר על כן, המעצמה ההגמונית, ארה"ב, לא כל כך אוהבת את סוריה, במיוחד לאחר ה-11 בספטמבר. בעקבות המעורבות האמריקנית בעיראק, המתחים בין וושינגטון לדמשק רק החריפו. המדיניות האמריקנית מעודדת דמוקרטיזציה במזרח התיכון מגבירה את הלחץ על המשטר הסורי הנוכחי, שנתון בלחצים מבית בלאו הכי. לבסוף, סוריה הייתה צריכה לעזוב את לבנון, אם כי אני לא בטוח שהסיפור הלבנוני גמור. במישור האזורי אנחנו רואים שסוריה איבדה הרבה ממעמדה. גם איראן, בעלת בריתה של סוריה הולכת ונחלשת, כאשר כל העולם צועק נגד הניסיון של האיראנים להשיג נשק גרעיני.

המשתמע מהיחסים הרעועים עם ארה"ב ומבידודה האזורי של סוריה הוא שחופש הפעולה הסורי מוגבל למדי, כלומר דמשק לא יכולה לאיים על ישראל בגרימת כאב גדול. לעומתה ישראל זכתה בחופש פעולה גדול יותר. לא צריך לשכוח שישראל פעלה צבאית נגד מטרות פלשתינאיות בתוך שטח סוריה, דבר שלא נעשה הרבה שנים. ישראל גם ביצעה בומים על-קוליים מעל ארמון הנשיאות אשר הבליטו את חולשתה של סוריה.

בתנאים אלו השאלה היא אם ישראל צריכה להשתדל ולחדש את מסלול המשא ומתן הסורי כדי לנצל את חולשתה ולהגיע לשלום. התשובה שלי, הפרטית, היא לא. הנקודה החשובה ביותר היא שלסוריה אין הרבה מה להציע לישראל. עם הסורים אפשר להגיע לכל היותר בטווח הנראה לעין לשלום כמו שיש לנו עם מצרים – "שלום קר" ללא שום יחסים בין העמים. מצרים, לעומת סוריה, הייתה חזקה והיא מדינה חשובה, ואולי אפשר להצדיק את המחיר ששילמנו למצרים כדי להוציאה ממעגל המלחמה. סוריה מחוץ למעגל המלחמה כבר שנים רבות ואין היא מהווה סיכון גדול לישראל. יתר על כן, היא במגמת החלשות ואין לדעת את עתידה ואפילו לא אם תשמור על שלמותה הטריטוריאלית. בניגוד לעבר, לסוריה אין זכות וטו, אם היה אי פעם, על תהליך השלום בין ישראל למדינות ערב. הפלשתינאים החלשים חתמו הסכם איתנו. הירדנים עשו איתנו שלום ומדינות ערב נוספות התקרבו לישראל ללא התחשבות בעמדה הסורית.

צריך לחשב כמובן מה המחיר הנדרש עבור שגרירות בדמשק. לעניות דעתי, אבדן רמת הגולן הוא מחיר גדול מדי. זוהי חוסר אחראיות להשתית גבולות של מדינה לטווח ארוך על בסיס טכנולוגיות נשק בזמן נתון. טכנולוגיות משתנות לאורך זמן. לעומת זאת הרים נשארים הרים. יש כמובן גורמים נוספים כמו מים וישובים. חוץ מזה, סוריה צריכה לשלם על תוקפנותה. זה בהחלט מוסרי לדרוש שתוקפנים ישלמו, אם ינהגו כך בכל העולם יהיו פחות מקרי תוקפנות.

יתר על כן, הסטטוס קוו שאין בו שלום חוזי עם סוריה הוא נסבל. אנחנו לא משלמים מחיר גדול בשביל לשמר את הסטטוס קוו. גם ממד הזמן חשוב, ככל שנמשך יותר זמן ברמת הגולן, ככל שנהיה שם יותר זמן, יתרגלו יותר לנוכחות שלנו. כבר עכשיו מדינת ישראל יושבת ברמת הגולן יותר זמן מאשר המדינה הסורית. המדינה הסורית קמה ב-1946. הריבונות הסורית נמשכה על רמת הגולן 21 שנה, ואילו ישראל כבר יושבת על רמת הגולן 38 שנה. יתר על כן, לישראל יש תביעות מעוגנות בהיסטוריה היהודית על חבל ארץ זה.

המחיר שישראל צריכה לשלם עבור שלום עם סוריה מעלה שאלה עקרונית לגבי מטרות המדיניות של ישראל במזרח התיכון. האם ישראל צריכה לשאוף להשתלב במזרח התיכון. אינני בטוח כלל שהתשובה היא חיובית. סוריה כמו

רוב העולם הערבי, היא מדינה לא מפותחת – מדינת עולם שלישי. באופן כללי נראה לי שלעולם הערבי במצבו העגום הנוכחי אין הרבה מה להציע מבחינה כלכלית ותרבותית לישראל. הדבר היחיד שאנו רוצים משכנינו הוא שיעזבו אותנו בשקט. שוחחתי לאחרונה עם סגן השגריר האמריקני בארץ שחזר לפני כמה ימים מביקור בדמשק. הוא שירת שם בעבר ואחד מראשי השלטון שהכיר אמר לו: "תסביר לישראלים, שאם הם יעשו איתנו שלום אנחנו נעזור להם להשתלב באזור." אמרתי לו "לא תודה." למען האמת, אנחנו לא היחידים שלא מתלהבים מלהיות חלק מהמזרח תיכון, גם תורכיה לא רוצה להשתלב באזור.

תורכיה היא מדינה מוסלמית שפניה למערב ויש לנו מה ללמוד ממנה. בקוויים כלליים הסיפור התורכי-סורי דומה מאוד לסיפור הישראלי-סורי. גם שם יש מאבק על שטח אדמה, על חבל חתאי שתורכיה מחזיקה מאז 1939. יש מאבק על מים, שלא כל כך מוכר כאן, וכמובן מאבק נגד טרור כורדי בעיקרו. התורכים בחרו שלא לאמץ מדיניות פייסנית כלפי הסורים אשר נתנו מחסה לארגון הטרור הכורדי PKK. באוקטובר 1988 החליטה ממשלת תורכיה להתעמת עם סוריה ואיימה בצעדי עונשין צבאיים אם סוריה לא תחדל לתת חסות ל-PKK. יתר על כן, אנקרה דרשה מדמשק לגרש את מנהיג ה-PKK, עבדוללה אוצ'לן. סוריה הייתה אז חלשה וללא מטריה מעצמתית, היא גם חששה מהברית הישראלית-תורכית ונכנעה ללחץ התורכי. בהמשך היא אף ויתרה על תביעתה לחבל חתאי.

הלקח ברור. הסורים נכנעו כאשר ראו עדיפות צבאית ומדינית. לדעתי, צריך לאמץ את הדגם התורכי במדיניות כלפי סוריה. כלומר, אין להירתע ממדיניות כוחנית. יש לדבר אליהם תורכית ונראה לי שהם מבינים היטב את השפה הזאת. המדיניות הישראלית צריכה להיות "שלום תמורת שלום" ואין אנו צריכים להתפתות לחלומות על אינטגרציה אזורית.

List of BESA Publications:

Mideast Security and Policy Studies

- No. 34 Maps of the Israeli Interests in Judea and Samaria, *Haim Gvirtzman*, July 1997
 No. 35 Towards a New Portrait of the (New) Israeli Soldier, *Stuart A. Cohen*, September 1997
 No. 36 Israel, the Palestinian Authority and the Arab States, *Barry Rubin*, January 1998
 No. 37 Dual Use Aspects of Commercial High-Resolution Imaging Satellites, *Gerald M. Steinberg*, February 1998
 No. 38 Israeli National Security, 1973-96, *Efraim Inbar*, February 1998
 No. 39 The Culture and the Snake, *Shmuel L. Gordon*, July 1998
 No. 40 India and Israel. Evolving Strategic Partnership, *P.R. Kumaraswamy*, September 1998
 No. 41 'Knives, Tanks & Missiles': Israel's Security Revolution (Hebrew), *Eliot Cohen, Michael Eisenstadt, Andrew Bacevich*, February 1999
 No. 42 Turkey and the Middle East, *Amikam Nachmani*, May 1999
 No. 43 Chemical and Biological Weapons in the Arab Countries and Iran – An Existential Threat to Israel? (Hebrew), *Dany Shoham*, December 1999
 No. 44 Arms Control and Non-Proliferation Developments in the Middle East: 1998-99, *Gerald M. Steinberg*, September 2000
 No. 45 Palestinian Refugees (Hebrew), *Yitzhak Ravid*, January 2001
 No. 46 The IDF and Israeli Society (Hebrew), *Stuart A. Cohen*, January 2001
 No. 47 Israel in the Region, *Efraim Inbar and Shmuel Sandler*, June 2001
 No. 48 Arab Perceptions of Turkey and its Alignment with Israel, *Ofra Bengio and Gencer Özcan*, June 2001
 No. 49 Reflections on Battlefield Decision and Low Intensity Conflict, *Avi Kober*, May 2002
 No. 50 Israeli Psychological Warfare (Hebrew), *Ron Schleifer*, July 2002
 No. 51 Fatal Choices: Israel's Policy of Targeted Killing, *Steven R. David*, September 2002
 No. 52 2000/1 Arms Control and Non-Proliferation Developments in the Middle East, *Gerald M. Steinberg with Aharon Etengoff*, December 2002
 No. 53 The Israeli-Turkish Strategic Partnership, *Efraim Inbar*, February 2003
 No. 54 Arab Armies: Religious, Economic and Structural Dimensions, *Hillel Frisch*, June 2003
 No. 55 Oslo War: A Tale of Self-Delusion (Hebrew), *Efraim Karsh*, September 2003
 No. 56 The Pax Americana And The Middle East: U.S. Grand Strategic Interests In The Region After 9/11, *Bradley A. Thayer*, December 2003
 No. 57 The Indian-Israeli Entente, *Efraim Inbar*, February 2004
 No. 58 Palestinian Strategy and Attitudes, *Hillel Frisch*, May 2004
 No. 59 Economic Aspects of the Israeli-Palestinian Conflict (Hebrew), *Gil Feiler* July 2004
 No. 60 Contrasting Trends in WMD Proliferation in the Middle East: Iran and Libya, *Dany Shoham*, March 2005
 No. 61 The Islamic Dimension in Palestinian Political Discourse, *Hillel Frisch*, September 2005
 No. 62 Israel and Wars of Attrition, *Avi Kober*, September 2005

Madeleine Feher Annual European Scholar Series

- No. 1 The Post-Cold War Transformation of the Atlantic Alliance, *Helga Haftendorn*, May 1997
 No. 2 Russia - A Partner or an Adversary? A German View, *Jörg Kastl*, June 1998
 No. 3 Turkish Foreign Policy, *Philip Robins*, August 1999
 No. 4 The New Terrorism and the Peace Process, *Steven Simon*, October 2000
 No. 5 EU Defence Policy: Evolution, Prospects and Implications, *Klaus Becher*, December 2001
 No. 6 The Future of Armed Conflict, *Nils Petter Gleditsch*, December 2002
 No. 7 Europe and Israel: What Went Wrong? *Dimitris Keridis*, February 2004

דיונים בביטחון לאומי

ספטמבר 1994	ישראל והמזרח הרחוק: יחסים אסטרטגיים מתהווים	7 מ'
אפריל 1995	יחסי ישראל-סוריה: לאן?	8 מ'
אוגוסט 1995	התעשייה הביטחונית בארץ	9 מ'
אפריל 1996	תורכי ישראל במזרח-תיכון משתנה	10 מ'
אפריל 1997	יחסי ישראל-ירדן	11 מ'
אפריל 1998	תפיסת הביטחון הישראלית - עיון מחודש	12 מ'
אוקטובר 1998	טכנולוגיה ומלחמה - מבט לעתיד	13 מ'
נובמבר 1999	אסטרטגיה רבת-ישראל	14 מ'
ספטמבר 2000	ישראל במזה"ת: מורשת מנחם בגין	15 מ'
דצמבר 2001	שימוש יעיל במקורות מים מוגבלים	16 מ'
ספטמבר 2004	ישראל והפלשתינאים – השלב הבא	17 מ'
אוקטובר 2005	סוריה – לאן?	18 מ'